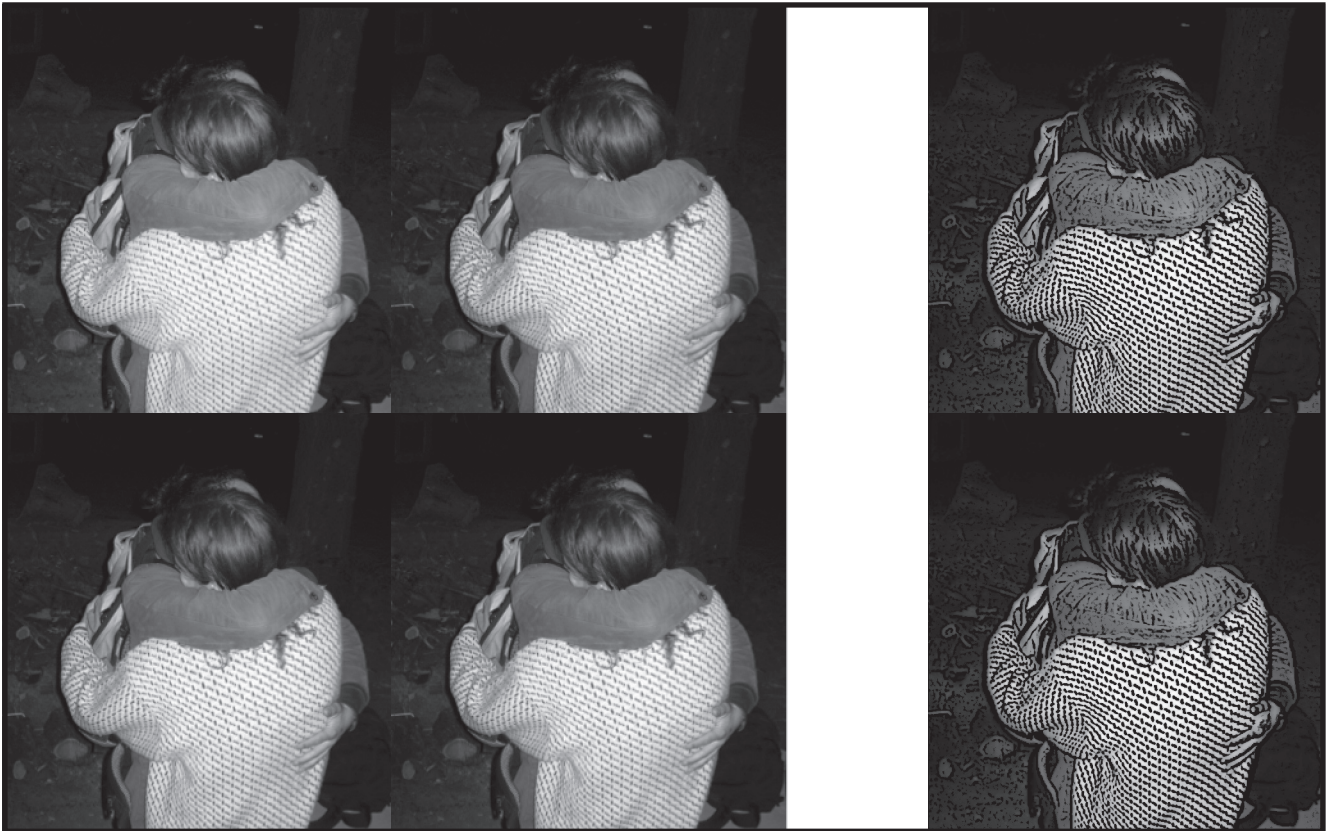

ΜΙΑ ΜΕΓΑΛΗ ΑΝΑΤΡΟΠΗ: Η «ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΠΡΟΣΦΥΓΙΚΗ ΚΡΙΣΗ» ΚΑΙ Ο ΝΕΟΣ ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ «ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗΣ»

ΕΥΘΥΜΙΟΣ ΠΑΠΑΤΑΞΙΑΡΧΗΣ

Ι. Η διαρκής πρόκληση της ετερότητας: από το «μεταναστευτικό» στο «προσφυγικό» ζήτημα¹

Το 2015 υπήρξε η χρονιά της μεγάλης ανατροπής. Αυτή συνέβη όχι εκεί που πολλοί την προσδοκούσαν, στη σφαίρα της οικονομικής πολιτικής και της σχέσης της χώρας με τους «εταίρους», αλλά κάπου αλλού, στο πεδίο υποδοχής του ξένου, όπου, ας μη γελιόμαστε, η Ελλάδα δοκιμάστηκε σκληρά και απέτυχε παταγωδώς την περίοδο 2010-2012, με την έκρηξη της ρατσιστικής βίας στα μεγάλα αστικά συγκροτήματα. Η τεράστια αύξηση του αριθμού των προσφύγων και των μεταναστών που ήρθαν στην Ελλάδα το δεύτερο εξάμηνο του 2015 δοκίμασε για άλλη μια φορά τα πολιτισμικά ανακλαστικά της ελληνικής κοινωνίας και, αυτή τη φορά, συνέβη κάτι που μοιάζει με θαύμα. Στο πεδίο της υποδοχής του ξένου, όπου επί μακρόν γινόταν μια σκληρή αναμέτρηση ανάμεσα στις δύο όψεις της «φιλοξενίας», την ετεροφιλία και την ετεροφοβία, αναδύθηκε ηγεμονική μια στάση που φαινόταν να ξεπερνά τις αντιφάσεις και τις διχοστασίες που χαρακτηρίζουν την ιστορική συνείδηση της διαφοράς στον τόπο μας: η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες». Παρά τις ατέλει-

Ο Ευθύμιος Παπαταξιάρχης διδάσκει κοινωνική ανθρωπολογία στο Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου.

Οι φωτογραφίες που δημοσιεύονται είναι του συγγραφέα.

ες και τις καθυστερήσεις, παρά τις αντιφατικές συμπεριφορές και τα αρνητικά παραδείγματα, η Ελλάδα πέρασε αυτή τη δοκιμασία που πολλοί περιέγραψαν ως μια «κρίση μέσα στην κρίση» με απροσδόκητη επιτυχία. Η ανοικτότητα επιβλήθηκε στη μίζερη, αντιδραστική κλειστότητα. Η συμπαράσταση στους πρόσφυγες, που συχνά αυθόρμητα γεννήθηκε στη βάση της κοινωνίας, κέρδισε κατά κράτος –ίσως όχι παντού και με την ίδια ένταση– τον πόλεμο των εντυπώσεων. Η χώρα, από μετεξεταστέα στο μάθημα του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πρωταθλήτρια σε ξενοφοβικές στάσεις στις τακτικές δημοσκοπήσεις της Eurostat και παραδοσιακό αντικείμενο στιγματισμού στις εκθέσεις των διεθνών οργανισμών, εξελίχθηκε σε αριστούχο της «αλληλεγγύης», παράδειγμα προς μίμηση σε όλη την ΕΕ.

Πώς φθάσαμε σε αυτή τη μεγάλη αλλαγή στάσης, στο πέρασμα από τη *βίαιη αντίδραση στους ξένους μετανάστες και πρόσφυγες* στην *έστω προσωρινή αλλά σίγουρα γενναϊόδωρη συμπαράσταση σε αυτούς*; Πώς επιτεύχθηκε αυτό που κωδικοποιήθηκε ως «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες», στη μικρή κλίμακα της καθημερινότητας, και ποιο είναι το περιεχόμενό της; Πόσο μεγάλη είναι η αλλαγή νοοτροπίας που προκάλεσε η «προσφυγική κρίση»; Πόσο βαθιά πηγαίνει και τι σημαίνει για τα πολιτισμικά μας ανακλαστικά απέναντι στην ετερότητα;

Τα σημαντικά αυτά ερωτήματα, τα οποία αναφέρονται σε πρωταρχικές πτυχές του *μεγάλου* ζητήματος, όπως είναι η «ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση»,² θα επιχειρήσω να τα προσεγγίσω μέσα από έναν *μικρό* τόπο. Πιο συγκεκριμένα, συνεχίζοντας τη μελέτη του μεταναστευτικού-προσφυγικού ζητήματος «από τα κάτω» και μέσα από μια ανθρωπολογική οπτική που εφαρμόζει το πρίσμα της διαφοράς,³ θέλω να εστιάσω στους τρόπους αντιμετώπισης της ετερότητας των ξένων μεταναστών και προσφύγων στη βάση της εθνογραφικής μου εμπειρίας στη Σκάλα Συκαμνιάς, ένα χωριό της Βόρειας Λέσβου, όπου παλαιότερα είχα διεξάγει μακροχρόνια και σε βάθος επιτόπια ανθρωπολογική έρευνα.⁴ Στην παρούσα εργασία αντλώ από την πρόσφατη προσπάθειά μου να κατανοήσω τις επιπτώσεις της προσφυγικής κρίσης στο χωριό αυτό, αξιοποιώντας το γεγονός ότι η Συκαμνιά συνιστά προνομιακό τόπο διερεύνησης τέτοιων ερωτημάτων, αφού στη διάρκεια του 2015 χωρίς υπερβολή δέχτηκε τη μεγαλύτερη πίεση από οποιοδήποτε άλλον οικισμό στην Ελλάδα.⁵

Βασικό εργαλείο της προσέγγισής μου είναι η προβληματοποίηση ορισμένων βασικών κατηγοριών γύρω από τις οποίες οργανώνεται η κατανόηση του «προσφυγικού ζητήματος». Αναφέρομαι κυρίως στις λέξεις «μετανάστες», «πρόσφυγες», «φιλοξενία» και «αλληλεγγύη», τις οποίες αντιμετωπίζω ως εντόπιες (δηλαδή ημικές και όχι ως αναλυτικές) κατηγορίες, το περιεχόμενο των οποίων ποικίλλει ανάλογα με το πλαίσιο της χρήσης –για τον

λόγο αυτό άλλωστε τις βάζω σε εισαγωγικά.⁶ Υπ' αυτή την έννοια, η προσέγγισή μου έχει εκλεκτικές συγγένειες με γνωστικά εγχειρήματα που διαθέτουν κριτικό προσανατολισμό,⁷ χωρίς ωστόσο να ταυτίζεται απόλυτα με κανένα από αυτά στον βαθμό που αφετηρία της δικής μου προσπάθειας δεν είναι η ιδεολογική συνέπεια σε κάποιες εναλλακτικές κανονιστικές αφετηρίες της σκέψης, ακόμη και αν αυτές έχουν ένα προγραμματικά χειραφετητικό περιεχόμενο (με το οποίο μπορεί να συμφωνώ), αλλά η ανθρωπολογική, και εν τέλει γνωστική, εμμονή να δούμε τον κόσμο «από τα κάτω» και «από τα μέσα», κάτι που ντε φάκτο συμβάλλει στην κριτική απομυθοποίηση όλων των κατηγοριών, στην κάθε τύπου απομάγευση. Με ενδιαφέρει τι κάνουν αυτές οι κατηγορίες, πώς οργανώνουν με διαφορετικούς τρόπους την υποδοχή της ετερότητας του «άλλου», όχι γενικά αλλά συγκεκριμένα, στο πεδίο, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης μικρο-κοινωνίας, και με αναφορά στο ραγδαία μεταλλασσόμενο κοινωνικό και πολιτικό περιβάλλον. Επίσης, θέλω να εξετάσω πώς οι παραπάνω κατηγορίες αποκτούν νέα περιεχόμενα, πώς αυτές οι πολιτισμικές καινοτομίες εγγράφονται σε υψηλότερα επίπεδα και πώς λειτουργούν πολιτικά και πέρα από το τοπικό περιβάλλον. Από αυτή την πλευρά, η εθνογραφική κατανόηση της συγκεκριμένης μικρο-κοινωνίας, των αντιδράσεών της στην προσφυγική κρίση, που τοπικά αποκτά τη συγκριτικά μεγαλύτερη ένταση, προσφέρει ένα ιδιαίτερα χρήσιμο πρίσμα για να παρακολουθήσουμε τη διαχείριση του προσφυγικού ζητήματος στο πλαίσιο της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης», αλλά και για να κατανοήσουμε την τρέχουσα πολιτισμική δυναμική και τις πολιτικές της προεκτάσεις. Εν κατακλείδι, θα επιχειρήσω να σχολιάσω τη νέα φάση στην οποία εισήλθε η προσφυγική κρίση και τις προκλήσεις τις οποίες αυτή ενέχει.

2. Ένας πρόχειρος απολογισμός

Κάνοντας ένα βήμα πίσω, θα ξεκινήσω από ένα εθνογραφικό, όχι θεωρητικό, δόγμα που εδράζεται στη διαχρονική ανθρωπολογική κατανόηση της *ελληνικής κοινωνίας*. *Ταυτότητα και κοινωνικότητα είναι δύο όψεις του ιδίου νομίσματος*. Η ταυτότητα αποτελεί το στέρεο θεμέλιο της κοινωνικότητας, τη γεμίζει με νόημα καθιστώντας την σημαίνουσα. Η κοινωνικότητα, από την άλλη πλευρά, είναι σε διαρκή αναζήτηση και επιβεβαίωση της ταυτότητας που έτσι καθίσταται κινητήριος δύναμή της. Η καλύτερη και ίσως πιο διάσημη αποτύπωση αυτής της ανθρωπολογικής πραγματικότητας είναι η πρακτική που ονομάζουμε «φιλοξενία»⁸ – αυτή η εξωστρεφής στάση προσέγγισης του «άλλου» που μοιάζει να αντλεί τον δυναμισμό της από ένα πλεόνασμα φιλότητας, αλλά ταυτόχρονα συνδυάζει το ορμητικό άνοιγμα προς τον «άλλον» (εφόσον βέβαια συντρέχουν οι προϋποθέσεις) με υψηλές προσδοκίες και εν τέλει απαιτήσεις.

Πέρα από τις εξιδανικευτικές, στερεοτυπικές υπερβολές, η «ελληνική φιλοξενία» οργανώνεται γύρω από κάποιες βασικές αρχές. Τις έχω περιγράψει ως μια *ιεραρχική πολιτισμική δομή* που αν και δεν προσιδιάζει στη «φιλοξενία αλλά αντίθετα λανθάνει σε ποικίλες μορφές κοινωνικότητας, στην περίπτωση της αναμέτρησης του εντόπιου με τον «ξένο» φανερώνει ίσως το πιο ενδιαφέρον γνώρισμα της κοινωνικότητας ως δυναμικής διαδικασίας: τον *εξομιοιωτικό* της προσανατολισμό. Ο «ξένος» δεν αποκτά απλά μια κατ' αρχήν αναγνώριση, θα έλεγα ότι είναι αναγκαίος, αφού η ετερότητά του τρέφει την ταυτότητα. Το ζήτημα δεν είναι απλά ότι στο πλαίσιο της καταστατικής της ετεροφοβίας η «φιλοξενία» θεωρεί την ετερότητα του «ξένου» μιαρή, άρα επικίνδυνη και χρήζουσα αντιμετώπισης. Το κύριο εδώ είναι ότι αναθέτει το καθήκον της τιθάσευσης αυτής της ετερότητας στον ίδιο τον φορέα της: ο «νόμος» της «φιλοξενίας» στην προκειμένη περίπτωση χρεώνει, στο πλαίσιο των συμβατικών του υποχρεώσεων, στον «ξένο» το καθήκον να απαντήσει, μετασχηματίζοντας τη δική του ταυτότητα και υιοθετώντας τους τρόπους και τις αξίες του οικοδεσπότη του. Και ταυτόχρονα παρουσιάζει αυτή την προσδοκία ως αυτονόητη, αφού θεωρείται ότι πηγάζει από τη «φυσική» υπεροχή της ταυτότητας του οικοδεσπότη. Στην πραγματικότητα, λοιπόν, πίσω από την εξωστρεφή κοινωνικότητα της «φιλοξενίας» βρίσκεται εν τέλει μια ιδιαίτερα εσωστρεφής (και ανασφαλής) ταυτότητα που συνέχεια κινείται στα όρια της αυτιστικής επιβεβαίωσης του εαυτού στον καθρέπτη του «άλλου». Με άλλα λόγια, στη «φιλοξενία», ίσως καλύτερα από οπουδήποτε αλλού, αναδεικνύονται τα πολιτισμικά αντανάκλαστικά της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στην ετερότητα.⁹

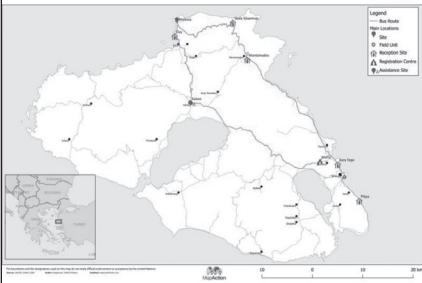
Όπως επανειλημμένα έχω υποστηρίξει, οι παραπάνω, μάλλον κοινότοπες, διαπιστώσεις συνιστούν τα απολύτως αναγκαία εφόδια για να παρακολουθήσουμε το κορυφαίο ζήτημα που αντιμετωπίζει η ελληνική κοινωνία τις τελευταίες δεκαετίες, το «μεταναστευτικό-προσφυγικό». Ιδιαίτερα μας βοηθούν να κατανοήσουμε τους μετασχηματισμούς που προκαλούν οι διαδοχικές μεταπτώσεις του μεταναστευτικού ζητήματος στα βαθύτερα πολιτισμικά αντανάκλαστικά μας απέναντι στην ετερότητα. Ας δούμε το θέμα λίγο πιο αναλυτικά. Όπως ήδη ανέφερα, εδώ και σχεδόν τρεις δεκαετίες η ελληνική κοινωνία βρίσκεται αντιμετώπη με την ετερότητα.¹⁰ Πρόκειται για μια διαρκή πρόκληση που τελειωμό δεν έχει. Ξεκίνησε με τις μεγάλες μεταναστεύσεις από την Ανατολική Ευρώπη και τα Βαλκάνια που ακολούθησαν την πτώση του τείχους του Βερολίνου τη δεκαετία του '90, συνεχίστηκε με ένα δεύτερο κύμα μεταναστεύσεων από την Ασία και την Αφρική που γέννησαν οι «πόλεμοι εναντίον της τρομοκρατίας» μετά την 11η Σεπτεμβρίου 2001, ενώ πήρε μια νέα τροπή με την πρόσφατη «προσφυγική κρίση». Στη διάρκεια αυ-

τών των δεκαετιών δοκιμάστηκαν τα πολιτισμικά αντανάκλαστικά της ελληνικής κοινωνίας – μιλώ για τις αντοχές όχι μόνο στο επίπεδο την καθημερινών στάσεων, που συνήθως καταγράφουν οι εκάστοτε δημοσκοπήσεις, αλλά και στο επίπεδο των πολιτισμικά ορισμένων τρόπων, του έθνους, του συνόλου των πολιτισμικών δεξιοτήτων και τεχνικών με τις οποίες αντιμετωπίζουμε το διαφορετικό. Θα μπορούσε να πει κανείς ότι πρόκειται για ένα παρατεταμένο πείραμα μεγάλης σημασίας ως προς την αυτογνωσία μας. Και για μία ιστορία με μεγάλες διακυμάνσεις ανάμεσα σε ακραίες στάσεις. Ας κάνουμε, λοιπόν, επί τροχάδην έναν απολογισμό.¹¹

Στην πρώτη φάση, μετά την πτώση του τείχους του Βερολίνου και την κρίση στα Βαλκάνια, η μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών ήταν Ευρωπαίοι, συχνά ομόδοξοι ή έστω ανοικτοί στην προσφερόμενη θρησκευτική ταυτότητα. Μετά το αρχικό αρνητικό ξάφνιασμα, απέναντί τους εφαρμόστηκε μια πλειάδα πολιτικών, από τις «σκοούρες» και τις απελάσεις μέχρι τα διαδοχικά κύματα των νομιμοποιήσεων, τις οποίες η Ελλάδα, οργανώτρια τότε των Ολυμπιακών Αγώνων, είχε την πρόνοια να εφαρμόσει. Το αποτέλεσμα ήταν μια αργή διαδικασία ενσωμάτωσης των μεταναστευτικών αυτών πληθυσμών, κυρίως των μεταναστών από την Αλβανία, που καταγράφεται στις μεγάλες επιτυχίες της «ελληνικής φιλοξενίας».

Στη δεύτερη φάση, μετά την 11η Σεπτεμβρίου και τους πολέμους στο Ιράκ και το Αφγανιστάν, η μεγάλη πλειονότητα των μεταναστών και προσφύγων ήταν από την Αφρική και την Ασία. Τόσο η ιστορική συγκυρία της εισόδου τους στον ελληνικό χώρο όσο και τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τους και οι στρατηγικές τους διέφεραν. Το δεύτερο κύμα μετανάστευσης δοκίμασε ξανά τα αντανάκλαστικά απέναντι στην ετερότητα με πολύ απογοητευτικά αποτελέσματα. Η ετερότητα των αфро-ασιατών μεταναστών, που από νωρίς μπήκαν «στην άκρη του βλέμματος»,¹² αποδείχτηκε δυσκολοχώνευτη από το εξομιοιωτικό μοντέλο και γρήγορα έγινε έρμαιο της ξενοφοβικής βίας.

Η «φιλοξενία» πρώτα μπήκε σε κρίση. Στη συνέχεια, καθώς η καταστατική της ετεροφοβία αυτονομήθηκε και στο πλαίσιο της πολιτικής «αξιοποίησης» του μεταναστευτικού από την ακροδεξιά την περίοδο της οικονομικής κρίσης παρήγαγε έναν παροξυσμό ρατσιστικής βίας, η «φιλοξενία» πολιτικοποιήθηκε. Μετατράπηκε σε τόπο μιας πολυδιάστατης πολιτικής σύγκρουσης. Μόνον όταν η ρατσιστική βία πέρασε το όριο με τη δολοφονία του Παύλου Φύσσα, καθώς είχε στραφεί στον εθνικό «εαυτό» και είχε πάρει τη μορφή μιας μη αποδεκτής εμφύλιας βίας, ξεκίνησε η αντίστροφη μέτρηση για τους φορείς της. Η δικαστική δίωξη της Χρυσής Αυγής μπορεί να οροθέτησε τον ρατσιστικό παροξυσμό του 2012 και να επανέφερε την ετεροφοβία υπό τη στέγη της «φιλοξενί-

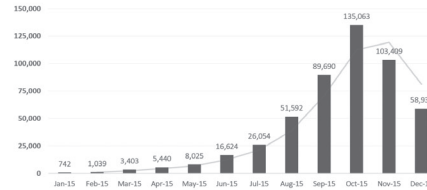

Total arrivals in Lesvos (Jan - 31 Dec 2015):
500,018
Total arrivals in Lesvos during Dec 2015:
58,937
Average daily arrivals during Dec 2015:
1,901
Average daily arrivals during Nov 2015:
3,447
% of arrivals in Lesvos compared to total:
59%
Estimated residual population staying on the island
(Based on estimations provided by authorities):
1,346
Estimated departures to Mainland
(Based on estimations provided by authorities):
1,753

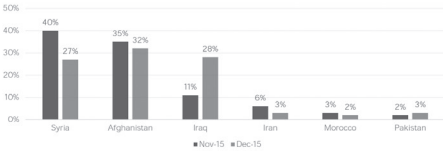
Estimated # of arrivals during the last seven days
(Based on registration figures as provided by authorities, arrows indicating higher or lower number based on the day before)

25/12/2015	▼	1,470
26/12/2015	▲	1,852
27/12/2015	▲	1,850
28/12/2015	▼	1,842
29/12/2015	▲	1,998
30/12/2015	▼	1,890
31/12/2015	▼	792

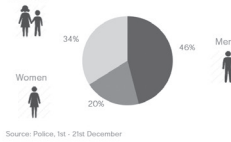
Lesvos Arrivals per month

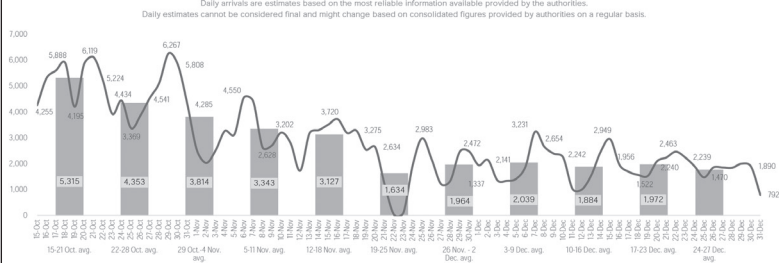
Top nationalities of arrivals in Lesvos

Breakdown

Estimated daily arrivals and weekly average

**ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ
ΗΜΕΡΗΣΙΩΝ ΑΦΙΞΕΩΝ
ΣΤΗ ΛΕΣΒΟ, 2015**

Πηγή: Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες

ακ». Ωστόσο, μέσα στην κοινωνία τα ίχνη της κρίσης της «φιλοξενίας» παρέμειναν ορατά. Η σχέση της ελληνικής κοινωνίας με τους αφρο-ασιάτες μετανάστες φαινόταν να μη διευθετείται με τον τρόπο που εξελίχθηκε η υποδοχή των βαλκάνιων μεταναστών του πρώτου κύματος και άρα να παραμένει ένα ερωτηματικό ως προς το μέλλον. Έτσι φθάσαμε στο 2015.

3. Από τη μεγάλη άρνηση στη μεγάλη κατάφαση: η προσφυγική κρίση του 2015 και ο νέος πατριωτισμός της «αλληλεγγύης»

Το έτος 2015 σημαδεύτηκε από την προσφυγική κρίση. Η τεράστια μετακίνηση πληθυσμών από τη Μέση Ανατολή, την Ασία και την Αφρική προς την Ευρώπη, που είχε ως πρωταρχικό, αλλά όχι και μοναδικό, αίτιο τον πόλεμο στη Συρία, υπήρξε γεγονός οικουμενικής εμβέλειας. Η Ελλάδα ενεπλάκη πλήρως σε αυτό, το έζησε σε μεγαλύτερη ένταση από οποιαδήποτε άλλη χώρα της ΕΕ ως μια

κρίση μέσα στην κρίση. Ταυτόχρονα, το βίωσε ως συνέχεια των σημαντικών πληθυσμιακών μετακινήσεων που λόγω της αποσταθεροποίησης της ευρύτερης περιοχής αγγίζουν τον ελληνικό χώρο τις τελευταίες δεκαετίες –ως ένα τρίτο κύμα μετακίνησης– και άρα ως μια νέα περίοδο στη μακροχρόνια πλέον αναμέτρηση της ελληνικής κοινωνίας με την ετερότητα.

Η «ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση», που βέβαια είναι σε εξέλιξη, φαίνεται να χωρίζεται σε δύο επιμέρους φάσεις. Μία δυναμική φάση, τη φάση των ανοικτών συνόρων, κατά την οποία οι πρόσφυγες διέρχονται από την Ελλάδα για να κινηθούν προς τις χώρες της Κεντρικής και Βόρειας Ευρώπης όπου επιθυμούν να εγκατασταθούν. Και μία δεύτερη, πιο στατική φάση, όταν σταδιακά κλείνουν τα σύνορα και οι πρόσφυγες εγκλωβίζονται στη χώρα μας, ενώ μπαίνουν σε αναμονή εφαρμογής της ευρωπαϊκής πολιτικής των επανεισδοχών. Αν για την πρώτη φάση η χρήση του όρου «μετανάστευση» είναι ίσως κα-

ταχρηστική για να μιλήσουμε για το φαινόμενο, το ίδιο δεν ισχύει για τη δεύτερη φάση, η οποία όπως θα δούμε έχει σημαντικά κοινά χαρακτηριστικά με τις μεταναστευτικές κινήσεις των δύο προηγούμενων δεκαετιών.

Η «ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση»: ένα πείραμα «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης»

Αυτό το τρίτο ρεύμα μετακίνησης προς την Ευρώπη έχει τα χαρακτηριστικά της μεγαλύτερης προσφυγικής κρίσης που αντιμετώπισε η ΕΕ μέχρι σήμερα. Πρώτον, η μαζικότητα του φαινομένου υπήρξε πρωτοφανής. Μέσα στο 2015, με αποκορύφωμα την περίοδο από τον Σεπτέμβριο μέχρι τον Νοέμβριο, περισσότεροι από ένα εκατομμύριο πρόσφυγες και μετανάστες εισήλθαν παράτυπα στην επικράτεια της ΕΕ, ακολουθώντας κυρίως τη λεγόμενη «οδό της Ανατολικής Μεσογείου» που περνά από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Πάνω από τους μισούς, δηλαδή μισό εκατομμύριο, πέρασαν μόνο από τη Λέσβο, ενώ μεγάλη πίεση δέχτηκαν η Χίος, η Σάμος, η Κως και η Λέρος.¹³

Δεύτερον, η σύνθεση του πληθυσμού των εκτοπισμένων ταξιδιωτών υπήρξε –και παραμένει– πολύ ετερογενής. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι πρόσφυγες από τη Συρία αριθμητικά υπερτερούν και με μια έννοια πρωτοστατούν – αυτοί ανοίγουν την «πύλη εισόδου» βόρεια της Λέσβου και δίνουν τον τόνο της μεταναστευτικής κίνησης του καλοκαιριού με προορισμό τη Βόρεια Ευρώπη.¹⁴ Αλλά μαζί με αυτούς περνούν στον ευρωπαϊκό χώρο πολλοί Αφγανοί και Πακιστανοί, όπως και μικρότερος αριθμός μεταναστών από το Ιράν, τη Σομαλία, το Μαρόκο και άλλες χώρες της υποσαχάριας Αφρικής.

Τρίτον, η μεγάλη μαζικότητα της προσφυγικής κίνησης στην Ελλάδα συναρτήθηκε με την ευρωπαϊκή διάσταση που πήρε από νωρίς η κρίση, αφού το φαινόμενο δεν περιορίστηκε στην ελληνική επικράτεια. Για να πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά, είναι γεγονός ότι η κυβερνητική αλλαγή στην Ελλάδα τον Ιανουάριο του 2015, αν και δεν οδήγησε αμέσως σε μια νέα ολοκληρωμένη μεταναστευτική πολιτική που να εμπνέεται από τις αξίες της ριζοσπαστικής αριστεράς, σήμανε το τέλος της πολιτικής των απωθήσεων στο Αιγαίο που είχε εφαρμόσει η προηγούμενη κυβέρνηση, και άρα αποτέλεσε ευνοϊκή συνθήκη στην αύξηση των αριθμού των προσφύγων. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η κλιμάκωση του πολέμου στη Συρία με την πολιορκία του Κομπανί το περασμένο καλοκαίρι, ενώ καταλυτική ήταν και η επίδραση της πολιτικής των ανοικτών θυρών, την οποία εφάρμοσε η γερμανίδα καγκελάρια και την οποία παρακολούθησαν για ένα διάστημα με δισταγμούς και αντιστάσεις οι χώρες του Βίσεγκραντ. Όλοι αυτοί οι παράγοντες είχαν ως αποτέλεσμα το «άνοιγμα» των συνόρων στο Αιγαίο να συνοδευτεί νωρίς τον Σεπτέμβριο από το παράλληλο «άνοιγμα» των συνόρων στην Ειδομένη και την ντε φάκτο δημιουργία μιας

«βαλκανικής οδού» διέλευσης που οδηγεί στους προορισμούς των προσφύγων και μεταναστών στην Κεντρική και Βόρεια Ευρώπη. Έτσι, η συντριπτική πλειονότητα των προσφύγων που εισήλθαν στην Ελλάδα το 2015 μπόρεσαν να συνεχίσουν το ταξίδι τους μέσω της ΠΓΔ της Μακεδονίας σε άλλες χώρες της ΕΕ και αλλού.¹⁵ Με αυτή την έννοια, το πρόβλημα διαχύθηκε στην ευρύτερη ευρωπαϊκή επικράτεια και έγινε στην κυριολεξία ένα *ευρωπαϊκό* ζήτημα. Η μεγάλη χωρική ανάπτυξη της προσφυγικής κίνησης επέτρεψε παράλληλα τη μεγάλη ποσοτική της ανάπτυξη σε μικρό χρονικό διάστημα.

Η σοβαρότητα του προβλήματος σε συνδυασμό με τις δομικές αδυναμίες του ελληνικού κράτους κατέστησαν αναγκαία την παρέμβαση διεθνών διακρατικών οργανώσεων, όπως η Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ (ΥΑ) και ο Διεθνής Οργανισμός Μετανάστευσης (ΔΟΜ), ενώ προκάλεσε την αντίδραση των πολιτών όχι μόνο στην Ευρώπη αλλά και ευρύτερα στον κόσμο. Ειδικότερα στην

Ελλάδα, η προσφυγική κρίση είχε μια γεωγραφική επικέντρωση στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου. Εκεί, στην περιφέρεια του ευρωπαϊκού χώρου, ιδιαίτερα σε περιοχές όπως η Λέσβος ή η Χίος, όπου η πίεση στους τοπικούς πληθυσμούς ήταν πρωτοφανής και ο κρατικός μηχανισμός ήταν απολύτως αδύνατο να ανταποκριθεί, δημιουργήθηκαν *ζώνες περιορισμένης κυριαρχίας*,¹⁶ στις οποίες εφαρμόστηκε ένα *πειραματικό μοντέλο «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης»*¹⁷ της κρίσης με βασικό φορέα την ΥΑ, που σε συνεργασία με τις περιφερειακές αρχές, την Τοπική Αυτοδιοίκηση και άλλους τοπικούς φορείς αλλά και με ευρωπαϊκούς θεσμούς, όπως η Frontex, ανέλαβε να συντονίσει μια πλειάδα ΜΚΟ.¹⁸ Ήταν μια πρωτόγνωρη εμπειρία για χώρα της ΕΕ. Οι ξένοι θεσμικοί φορείς απέτελεσαν τον κύριο επιχειρησιακό βραχίονα της διακυβέρνησης του προσφυγικού και διαχειρίστηκαν σημαντικούς πόρους με σημαντικά αποτελέσματα.¹⁹

Ειδικότερα σε νησιά όπως η Λέσβος, η «ανθρωπιστική διακυβέρνηση» με τους νεότευκτους μηχανισμούς της αλλά και άλλες, πιο άτυπες, παρεμβάσεις στο πλευρό των προσφύγων παρήγαγαν μια νέα «ανθρωπιστική» γεωγραφία. Το νησί πλημμύρισε από καταυλισμούς, τα λεγόμενα camps, καθώς και κέντρα ποικίλων κατηγοριών –«Κέντρα Ταυτοποίησης», όπως το λεγόμενο «hotspot» της Μόριας, επίσημα «Κέντρα Φιλοξενίας», όπως το Καράτεπε, ή άλλα πιο ανεπίσημα, όπως το ΠΙΚΠΑ, που υπήρχε ήδη, καθώς και το «No border» στη Μυτιλήνη, κέντρα για ασυνόδευτους ανήλικους, όπως η «Μεταβατική Δομή Φιλοξενίας» της Μετάδρασης στη Μυτιλήνη, «Κέντρα Προσωρινής Διαμονής», όπως αυτό της MSF στον Μανταμάδο, «Κέντρα Μεταφοράς» των προσφύγων, όπως το Oxyς και, αργότερα, το διάδοχο camp της International Rescue Committee (IRC) στον Μόλυβο ή το Stage 2 στη Σκάλα Συκαμνιάς, και βέβαια άτυπους «καταυλισμούς πρώτης υποδοχής» με πολλαπλές λειτουργίες –διάσωση, παροχή υπηρεσιών υγείας, σίτισης και ρουχισμού ακόμη και στέγαση– και σημαντική αναγνωρισιμότητα, όπως ο Πλάτανος και το Lighthouse στη Σκάλα Συκαμνιάς, αλλά και μια πλειάδα μικρότερων χώρων υποδοχής στις παράλιες περιοχές όπου καταφθάνουν οι πρόσφυγες, όπως στην Εφταλού, στο αεροδρόμιο και αλλού.²⁰ Γύρω από κάθε camp και κοντά στις συλλογικές κινήσεις, τις ΜΚΟ και τις συλλογικότητες που συνδέονται με αυτό, συγκροτήθηκε ένα ολόκληρο δίκτυο υποδομών –γραφείων, αποθηκών, χώρων διαμονής των στελεχών και εθελοντών–, καθώς και χώρων κοινωνικότητας. Όλοι αυτοί οι χώροι τους οποίους παρήγαγε η προσφυγική κρίση, και ιδιαίτερα τα camps, αποτέλεσαν σημεία αναφοράς, τόσο για τους χιλιάδες εθελοντές που συνέρευσαν στο νησί για «να βοηθήσουν τους πρόσφυγες», ενώ προσέλκυσαν μεγάλους χρηματικούς και άλλους υλικούς πόρους, οι οποίοι διακινήθηκαν παγκοσμίως μέσα από τα κανάλια της διαδικτυακής εξάπλωσης των ΜΚΟ,

των συλλογικότητων, και των facebook groups που συγκροτήθηκαν στο πλαίσιο της προσφυγικής κρίσης. Μιλάμε για τη διαφοροποίηση του χώρου σε παράλληλους μικρόκοσμους, με ισχυρές διαδικτυακές προεκτάσεις και τεράστια εξάπλωση στο «παγκόσμιο χωρίο», με αναφορές και στηρίγματα που πηγαίνουν πολύ πιο πέρα από τα περιφερειακά και εθνικά σύνορα.²¹ Μέσα σε ένα τέτοιο περιβάλλον πραγματοποιήθηκε η κινητοποίηση συμπάραστασης στους πρόσφυγες.

*Από τον «(λαθρο)μετανάστη»
στον «πρόσφυγα»/«άνθρωπο»*

Η πρόσφατη προσφυγική κρίση σημαδεύεται από σημαντικές αλλαγές σε δύο κυρίως ζητήματα: στη σημασιολογική μετακίνηση των μετακινούμενων πληθυσμών, με σημαντικότερη την εννοιολογική μετατόπιση, θα έλεγα *αντιστροφή*, από τους «(λαθρο)μετανάστες» στους «πρόσφυγες», και στις στάσεις και συμπεριφορές απέναντι στους πρόσφυγες και μετανάστες, με τη *γενικευμένη* επικράτηση της «αλληλεγγύης». Για αναλυτικούς λόγους και για να μπορέσω να δείξω πώς στην πορεία της κρίσης τα δύο ζητήματα συνδέθηκαν στενά σε μια αδιάσπαστη ενότητα, τα διακρίνω και ξεκινώ από το πρώτο.

Οι πρόσφυγες και μετανάστες του τρίτου κύματος έχουν θεμελιακές ομοιότητες με εκείνους του δεύτερου κύματος που έγιναν αντικείμενο ρατσιστικής βίας από την ακροδεξιά την περίοδο 2010-2012. Προέρχονται από την Ασία και την Αφρική, είναι στη μεγάλη τους πλειοψηφία μουσουλμάνοι και βέβαια αναζητούν μια καλύτερη μέρα στη Βόρεια και Κεντρική Ευρώπη. Έχουν όμως και ουσιώδεις διαφορές. Οι περισσότεροι είναι θύματα πολεμικών συγκρούσεων, εγκατέλειψαν τις εστίες τους για να σώσουν τη ζωή τους και αυτό αναγνωρίζεται από τους αρμόδιους διεθνείς οργανισμούς. Στην πλειοψηφία τους είναι σύριοι πολίτες, συχνά από τις μεσαίες τάξεις, και άρα διαθέτουν αρκετές πολιτισμικές συνάφειες με τους Έλληνες. Ένα σημαντικό μέρος τους είναι οικογένειες με πολλά παιδιά, κάτι που συνέβαλε στην κινητοποίηση των παιδοκεντρικών ανακλαστικών. Το σημαντικότερο είναι ότι, μέσα στη διεθνή συγκυρία του 2015, η βούλησή τους να κινηθούν προς το εσωτερικό της ΕΕ²² βρήκε ανταπόκριση στην πολιτική των «ανοικτών συνόρων» που για ένα διάστημα ίσχυσε στην ΕΕ, με αποτέλεσμα να βρίσκουν «διαδρόμους» για να συνεχίσουν το ταξίδι τους προς τον επιθυμητό τους προορισμό, τη Γερμανία ή άλλες Σκανδιναβικές χώρες. Αυτή είναι και η ειδοποιός διαφορά τους με τους Αφρο-ασιάτες του δεύτερου κύματος: *οι πρόσφυγες/μετανάστες που φθάνουν στην Ελλάδα το 2015 παραμένουν πάνω από όλα ταξιδιώτες, αφού όχι μόνο αντιμετωπίζουν την Ελλάδα ως χώρα τράνζιτ, όπως και στο παρελθόν, χωρίς καμιά αξίωση εγκατάστασης, αλλά και εν τέλει διέρχονται χωρίς εμπό-*

δια από τη χώρα μας συνεχίζοντας το ταξίδι προς τους βόρειους προορισμούς τους.

Είναι γνωστό ότι τα όρια των κατηγοριών «μετανάστης» και «πρόσφυγας» είναι δυσδιάκριτα, ότι οι δύο κατηγορίες, που αναλυτικά διαφοροποιούνται με βάση τη διάκριση των κινήτρων της μετανάστευσης σε εκούσια/ακούσια, στην πράξη συχνά συγχέονται και ότι στο αναλυτικό επίπεδο η επιλογή του όρου που τελικά θα επιλεγεί είναι συνάρτηση και μιας πολιτικής μέριμνας.²³ Μιλάμε για πολιτικά σεσημασμένες κατηγορίες. Μάλιστα στις σημερινές συνθήκες αποσταθεροποίησης της ευρύτερης περιφέρειας της Ευρώπης, λόγω των πολέμων που ακολούθησαν την 9/11 και τη «δημοκρατική άνοιξη» στη Μέση Ανατολή, πολλοί από όσους διασχίζουν παράτυπα τα ελληνικά σύνορα εγκαταλείπουν τις εστίες τους, γιατί δεν έχουν άλλη επιλογή παρά να υιοθετήσουν το μεταναστευτικό ταξίδι ως τη μόνη στρατηγική επιβίωσης. Η σύγκυση αυτή ωστόσο δεν ανέστειλε την εφαρμογή καθαρών, ολοποιητικών ταξινομητικών κατηγοριών πάνω στους μετακινούμενους πληθυσμούς. Έτσι, όσο η λέξη «(λαθρο)μετανάστης» είχε κυριαρχήσει την προηγούμενη περίοδο περιλαμβάνοντας τους πάντες αδιακρίτως των λόγων της μετανάστευσης, άλλο τόσο στη διάρκεια του 2015 η λέξη «πρόσφυγας» ήρθε με πανηγυρικό τρόπο να την αντικαταστήσει.

Στο τρέχον ελληνικό συμφραζόμενο η ημική κατηγορία «πρόσφυγας» εν τέλει δεν παραπέμπει σε αυτό που στο αναλυτικό επίπεδο για πολλούς αποτελεί τον πυρήνα αυτής της κατηγορίας, δηλαδή τον ακούσιο και αναγκαστικό χαρακτήρα της μετανάστευσης, αλλά σε ένα εν τέλει δευτερεύον στοιχείο που αφορά στη σχέση εγκατάστασης με τη χώρα διέλευσης/υποδοχής. Ως «πρόσφυγες» νοούνται άτομα τα οποία, ανεξάρτητα από τους παράγοντες που τα έδιωξαν από τη χώρα καταγωγής τους, ήρθαν στην Ελλάδα για να φύγουν και εν τέλει φεύγουν, άτομα που δεν έρχονται για να μείνουν στη χώρα μας αλλά διέρχονται από αυτήν για να πάνε σε άλλους προορισμούς. Όπως θα δείξω, εν τέλει ως «πρόσφυγες» νοούνται οι *διερχόμενοι ταξιδιώτες της ανάγκης*.

Η αναφορά της εντόπιας κατηγορίας «πρόσφυγας» στην κίνηση, που στην περίπτωση των μικρο-κοινωνιών πρώτης υποδοχής, όπως είναι η Σκάλα, αντιστοιχεί απόλυτα στην τοπική εμπειρία, αφού οι εκτοπισμένοι ταξιδιώτες συχνά δεν διαμένουν ούτε ένα βράδυ στο χωριό, αλλά μόνο περνάνε σύντομα από αυτό, έχει μια καθοριστική συνέπεια. Φαίνεται να απαλλάσσει το περιεχόμενο της κατηγορίας «πρόσφυγας» από δύο ιδιότητες που στις συγκεκριμένες συνθήκες αντικειμενικά διαθέτει, την παρατυπία και την ετερότητα. Ας δούμε αυτό το σημείο πιο αναλυτικά.

Ως προς την παρατυπία, συμβαίνει μια καθοριστική σημασίας αλλαγή. Όπως και στο παρελθόν έτσι και τώρα

η πρόσληψη των μεταναστών και προσφύγων του 2015 προκύπτει και πάλι από την επικέντρωση σε πτυχές του ταξιδιού τους και, ειδικότερα, στη διέλευσή τους στην Ευρώπη. Ωστόσο, υπάρχει μια μεγάλη διαφορά. Τώρα η προσοχή δεν βρίσκεται στον νόμιμο ή μη τρόπο εισόδου που παραμένει κατά κανόνα παράτυπος, κάτι που στο παρελθόν είχε αποτελέσει το πεδίο ορισμού της έννοιας «λαθρομετανάστης» και είχε νομιμοποιήσει τις πολιτικές επαναπροώθησης των παράτυπων μεταναστών. Η παράτυπη διάσχιση του συνόρου έχει και μια άλλη όψη που, ενώ παλιά αποσιωπάτο, τώρα πλέον καταλαμβάνει το προσκήνιο. *Η διάσχιση του συνόρου γίνεται κατανοητή ως σχέση ανάμεσα στους παράτυπους ταξιδιώτες και «εμάς»*, και μάλιστα ως σχέση με ένα ειδικό περιεχόμενο, αυτό της «διάσωσης» – από ψαράδες, στελέχη του Λιμενικού, επαγγελματίες διασώστες, εθελοντές ή ακτιβιστές. Στο πλαίσιο αυτής της σχέσης, στον καμβά της διάσωσης, παραδειγματικά αναδεικνύονται τα δεινά του προσφυγικού/μεταναστευτικού ταξιδιού με τη διάσχιση πολλαπλών κρατικών συνόρων και οι κίνδυνοι τους οποίους ενέχει. Με τη σειρά τους, η περιπέτεια του ταξιδιού και κυρίως το δράμα της διάσωσης των προσφύγων καθώς περνούν στην Ευρώπη, συμβάλλουν αποφασιστικά στην περιγραφή τους ως αναξιοπαθόντων συνανθρώπων μας.

Ως προς την ετερότητά τους, οι εκτοπισμένοι που βρίσκονται σε κίνηση μοιάζουν κενό σημαίνον. Εδώ είμαστε μπροστά σε ένα παράδοξο. Ενώ στο παρελθόν οι «παράνομοι ταξιδιώτες»²⁴ που έφθναν στο νησί αναζητούσαν την αορατότητα (φοβούμενοι τη σύλληψη), σήμερα οι πρόσφυγες δηλώνουν εμφαστικά την παρουσία τους. Άλλωστε, η τεράστια μαζικότητα των πρόσφατων προσφυγικών κινήσεων δεν επιτρέπει να τους επιβάλλει κανείς την αορατότητα, όπως συχνά γινόταν στο παρελθόν. Ωστόσο, αυτή η τόσο έντονη παρουσία προσλαμβάνεται μέσα από ένα ισχυρό αφαιρετικό φίλτρο. Η αέναη, συνεχιζόμενη κίνησή τους φαίνεται να απαλλάσσει την κατηγορία «πρόσφυγας» από ειδικά περιεχόμενα, μειώνει τη δραστηριότητα των συμβολικών γνωρισμάτων που παράγουν την εθνοτική, θρησκευτική –ακόμη και ταξική– ταυτότητα/ετερότητα των ταξιδιωτών της ανάγκης. Έτσι, την ανοίγει σε ακραίες συμβολικές συσχετίσεις που είναι διαθέσιμες στο δίπολο ανθρωπιστικού-ρατσιστικού λόγου.²⁵ Επιτρέπει τη μεταφορική ταυτοποίηση του «πρόσφυγα» με τον «άνθρωπο», οδηγεί δηλαδή στη συν-κατασκευή των δύο κατηγοριών. Επιτρέπει όμως και το αντίθετο, δηλαδή τη ρητορική άρνηση απόδοσης της ανθρωπίνης ιδιότητας στους ταξιδιώτες της ανάγκης.

Η συμβολική συσχέτιση του «πρόσφυγα» με τον «άνθρωπο» συντελείται στο εσωτερικό της ιστορικής συνείδησης της «προσφυγιάς» στην ελληνική κοινωνία, ενώ μεσολαβείται από την πρόσφατη εμπειρία της διάσωσης των εκτοπισμένων ταξιδιωτών από απλούς πολίτες – εθε-

λοντές, εντόπιους, ακτιβιστές και άλλους. Είναι γνωστό ότι ως εντόπια κατηγορία η λέξη «πρόσφυγας» έχει μακρά γενεαλογία που παραπέμπει σε μια εξαιρετικά ισχυρή κατασκευή, στη μνημονική σύλληψη της ελληνο-τουρκικής ανταλλαγής των πληθυσμών του 1922 ως «Διωγμού», δηλαδή βίαιου «ξεριζωμού» από τις «καμένες πατρίδες», και άρα ως πρωταρχική εμπειρία απώλειας, δυστυχίας και περιθωριοποίησης. Οι επάλληλες αναγνώσεις αυτής της εμπειρίας και οι όποιες ανασηματοδοτήσεις από επόμενες γενιές δεν έχουν αναιρέσει, αλλά μάλλον έχουν εμπεδώσει το πρωταρχικό περιεχόμενό της ως μειονεξία απέναντι στην οποία τα επιτεύγματα των προσφύγων και η μεγάλη τους συμβολή αναγνωρίζονται.

Για αρκετούς από τους εντόπιους κατοίκους του προσφυγικού οικισμού της Σκάλας η ιστορική συνείδηση του «πρόσφυγα» ενεργοποιήθηκε στη διάρκεια της κρίσης και συνέβαλε σε μια στάση συναισθηματικής ταύτισης με τους ταλαιπωρημένους ταξιδιώτες από την Ασία και την Αφρική, που ξεπερνά τις όποιες αναστολές μπορεί να παράγει η ετερότητά τους και οδηγεί σε κάποιου είδους κατανόηση της δεινής τους κατάστασης. Για πολλούς άλλους αυτό που έπαιξε καταλυτικό ρόλο ήταν η εμπειρία της διάσωσης και περίθαλψης των προσφύγων. Ειδικότερα μέσα από τη «διάσωση» αναγνωρίζεται στους εκτοπισμένους ταξιδιώτες πάνω από όλα μια γενική ιδιότητα, αυτή του «ανθρώπου», που υπερβαίνει τα επιμέρους ειδικά –εθνοτικά, θρησκευτικά, ταξικά– χαρακτηριστικά τους. Είναι πρώτα «άνθρωποι» και μετά όλα τα άλλα – «φραγκάτοι» (με αναφορά κυρίως στους μεσοαστούς Σύριους) ή φτωχοί, μουσουλμάνοι ή χριστιανοί, άνδρες ή γυναίκες, ενήλικες ή παιδιά. Πάνω από όλα αναγνωρίζονται ως άνθρωποι αναξιοπαθόντες που μάλλον οι ίδιοι είναι σε κίνδυνο παρά θέτουν σε κίνδυνο τους άλλους. Η αναγνώριση

της «ανθρωπότητάς» τους πιστοποιεί ότι ο φορέας της αναγνώρισης με τη σειρά του διαθέτει «ανθρωπιά».²⁶

Η συμβολική εξίσωση των κατηγοριών «πρόσφυγας» και «άνθρωπος» δεν είναι βέβαια απόλυτη ούτε συνιστά μια μονολιθική κατασκευή. Καθώς απομακρυνόμαστε στον χώρο και τον χρόνο από το σημείο εισόδου, εκεί που συντελείται η διάσωση, και ιδιαίτερα καθώς οι ταξιδιώτες της ανάγκης εντάσσονται στο σύστημα της «ανθρωπιστικής» διακυβέρνησης και υφίστανται τις πειθαρχικές και ταξινομικές του ευχέρειες, η ετερότητά τους εν μέρει επανακάμπτει στον παραδοσιακό της ρόλο του προσδιορισμού της ταυτότητας. Ωστόσο, για παράδειγμα, ούτε οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε επιμέρους εθνοτικές υποκατηγορίες,²⁷ π.χ. τους Σύριους, που για τις Αρχές αποτελούν την παραδειγματική περίπτωση «πρόσφυγα», αφού διαθέτουν την τυπική κάλυψη των Ηνωμένων Εθνών, και τους Μαροκινούς, που emphaticά η επίσημη κρατική πολιτική περιγράφει ως παράτυπους μετανάστες που χρήζουν απέλασης, αναιρούν τελικά την επικράτηση της έννοιας «πρόσφυγας» ως *γενικευτικής κατηγορίας* για όσους έφθασαν στη χώρα την περίοδο της προσφυγικής κρίσης.

Η επανενοιολόγηση των παράτυπων ταξιδιωτών που εισέρχονται μαζικά στην ελληνική επικράτεια από το καλοκαίρι του 2015 και μετά υπήρξε βέβαια σύνθετη διαδικασία. Μπορεί να συντελέστηκε πρώτιστα στην καθημερινότητα –δηλαδή στο πλαίσιο της διάσωσης και περίθαλψης των προσφύγων στα σημεία διέλευσής τους στον ευρωπαϊκό χώρο, δηλαδή τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου–, συντελέστηκε όμως και στον επίσημο λόγο των ΜΜΕ – στη μιντιακή κάλυψη του γεγονότος, στον αμέτρητο αριθμό φωτογραφιών και βίντεο που, όπως θα δούμε παρακάτω, με ορμή και σε πολύ σύντομο χρονικό

διάστημα ήλθαν να αποδώσουν «ανθρώπινο πρόσωπο» στην προσφυγική κρίση επικεντρωνόμενα και αυτά στη διάσωση. Με μια κουβέντα, η επανενοιολόγηση οφείλεται και στην «ανθρωπιστική» ματιά που επικρατεί στη σφαίρα της επίσημης αναπαράστασης, ιδιαίτερα μετά τη νομικο-πολιτική κάλυψη που προσέφερε η ΥΑ στις αρχές Σεπτεμβρίου. Έχει λοιπόν δύο αφητηρίες, διεξάγεται ταυτόχρονα σε δύο επίπεδα, ανεπίσημο και επίσημο, που βρίσκονται σε στενή αλληλεπίδραση και αλληλο-τροφοδοτούνται κυρίως μέσω της διάχυσης της οπτικής πληροφορίας. Ή, θα έλεγα ότι και στα δύο επίπεδα, και μάλιστα ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, η ανασηματοδότηση είναι καθοριστικής σημασίας.

Η ισχυρή ταυτοποίηση των κατηγοριών «πρόσφυγας»-«άνθρωπος», που ουσιαστικά κατέστησε τη λέξη «πρόσφυγας» κεντρικό σύμβολο του ανθρωπιστικού λόγου, περιόρισε τη δυνατότητα θετικής νοηματοδότησης της λέξης «πρόσφυγας» από τη σκοπιά του ρατσιστικού λόγου. Έτσι, η σχέση αποφυγής ή ο στιγματισμός των παράτυπων ταξιδιωτών κατ' εξοχήν εκφράζεται λεκτικά με τη συστηματική άρνηση της χρήσης της λέξης «πρόσφυγας» και την επιλεκτική χρήση, ανάλογα με τις περιστάσεις, χαρακτηρισμών που όχι μόνο προσβάλλουν αλλά και ευθέως συγκρούονται με την απόδοση της ανθρωπίνης ιδιότητας. Μπορεί οι πρόσφυγες να αναφέρονται σαν ζώα –π.χ. «μπεκάτσες», που παραπέμπει στο θήραμα και στη μορφή του κοπαδιού που έπαιρνε η παρουσία τους– ή σαν αντικείμενα –π.χ. «μπάζα», που κηρίζουν εκκαθάρισης–, ή να αναφέρονται μόνο έμμεσα και πάντα υποτιμητικά – π.χ. ως «(τι)ούτοι» ή με την αντωνυμία «αυτοί», ή ακόμη με το ξεπερασμένο στη συγκυρία αλλά και απολύτως αρνητικά σημασιοδοτημένο «λαθρομετανάστες».

Ωστόσο, οι παραπάνω αρνητικοί χαρακτηρισμοί των

προσφύγων και μεταναστών αυτή τη φορά μπήκαν σταδιακά στο περιθώριο. Αντίθετα, με τις θετικές φορτίσεις της έννοιας «πρόσφυγας» οι ταξιδιώτες της ανάγκης του 2015 έγιναν άξιοι της συμπάθειάς μας. Η έννοια του «πρόσφυγα» που ανέλυσσα παραπάνω αποτέλεσε έναν ιδανικό τόπο εφαρμογής της «αλληλεγγύης», δηλαδή υπήρξε μια εξαιρετική προϋπόθεση για να εκφραστούν απέναντί τους στάσεις βοήθειας, συμπαράστασης και φιλοξενίας. Έτσι, πέρασαν από τη σφαίρα της «φιλοξενίας» στην αρμοδιότητα της «αλληλεγγύης».

Από τη «φιλοξενία» στην «αλληλεγγύη»:

πώς η μεγάλη άρνηση έγινε μεγάλη κατάφαση

Η λέξη αλληλεγγύη ως περιγραφική κατηγορία αναφέρεται σε συγκεκριμένες στάσεις και συμπεριφορές που παραπέμπουν στη σφυρηλάτηση του κοινωνικού δεσμού, και με αυτή την ιδιότητα έχει μακρά ιστορία στην κοινωνική σκέψη του 20ού αιώνα. Ταυτόχρονα, όμως, λειτουργεί και ως κανονιστικό κατηγορήμα, το περιεχόμενο του οποίου ποικίλλει ανάλογα με το συμφραζόμενο της χρήσης του. Χρειάζεται λοιπόν προσοχή στο αναλυτικό επίπεδο, ώστε να μην παίρνουμε ως δεδομένο το περιεχόμενο της έννοιας, αλλά να την προβληματοποιούμε ώστε να κατανοήσουμε τα κοινωνικά και πολιτικά αποτελέσματα που έχει η χρήση της.

Εδώ θα προσπαθήσω να δείξω πώς συναρμολογείται η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» σε πολλαπλά επίπεδα – τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό. Πώς αυτή η διαδικασία που συμβαίνει σε πυκνό χρόνο εμπλέκει καθημερινές συμπεριφορές με επίσημους λόγους στην κεντρική πολιτική σκηνή και στα μίντια. Και πώς στην πορεία της συναρμολόγησης, που σχηματικά χωρίζεται σε επιμέρους φάσεις, τα διαφορετικά επίπεδα στοιχίζονται, με αποτέλεσμα την

ομογενοποίηση της συμπεριφοράς και την παραγωγή αυτού του τόσο σημαντικού φαινομένου που καλώ «νέο πατριωτισμό της αλληλεγγύης». Θεωρώ ότι η προσέγγισή μου έχει ένα σημαντικό συγκριτικό πλεονέκτημα. Ο μικρός τόπος που βρίσκεται στο επίκεντρο της ανάλυσής μου διαφέρει από κάθε άλλον, αφού έπαιξε καθοριστικό ρόλο, στον βαθμό που τροφοδότησε την κεντρική μιντιακή και πολιτική σκηνή με πρότυπες παραστάσεις και εικόνες, με τα συμβολικά υλικά με τα οποία συγκροτήθηκε η «αλληλεγγύη» σε κορυφαίο πολιτικό γεγονός.

Ας πάρουμε τα πράγματα με τη σειρά. Η «αλληλεγγύη» έχει υπάρξει από τις κορυφαίες εντόπιες κατηγορίες τις οποίες ανέδειξε η κρίση.²⁸ Χρησιμοποιήθηκε κυρίως από τα κάτω, στο πλαίσιο των κοινωνικών κινημάτων, με όρους αυτο-οργάνωσης, «οριζοντιότητας» και χειραφέτησης, στην κατεύθυνση της ενδυνάμωσης αυτών που υποφέρουν από την κρίση και της επιβεβαίωσης του κοινωνικού δεσμού με εξισωτικό περιεχόμενο. Όμως, επίσης, αποτέλεσε ιδεολογικό σημείο αναφοράς και σε εγχειρήματα από τα πάνω –τα κόμματα, την εκκλησία, την τοπική αυτοδιοίκηση, τις επιχειρήσεις κ.ά.– που σε πολλές περιπτώσεις συνέδεσαν την «αλληλεγγύη» με το δώρο²⁹ και άρα την ανασηματοδότησαν ως θρησκευτική ή μη φιλανθρωπία. Ταυτόχρονα, η ίδια κατηγορία χαρακτηρίζει τον επίσημο λόγο του ελληνικού κράτους και της ΕΕ που συχνά αναφέρονται στην «αλληλεγγύη των κρατών μελών» ως καταστατική αρχή. Έτσι, η ελληνική κοινωνία μαθήτευσε στην «αλληλεγγύη» της στους δοκιμαζόμενους συμπολίτες.

Στη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης, η «αλληλεγγύη» επεκτάθηκε δυναμικά «από τα κάτω» για να συμπεριλάβει τους «πρόσφυγες». Σε αυτή την κίνηση έπαιξαν καθοριστικό ρόλο πολίτες από τον χώρο της «αυτονομίας» και της ριζοσπαστικής αριστεράς που είχαν πρωταγωνιστήσει στην πολιτικοποίηση της φιλοξενίας³⁰ και στην απόκρουση του ξενοφοβικού παραληρήματος που έζησε η χώρα. Αυτοί πρώτοι κινήθηκαν καταλαμβάνοντας δημόσιους χώρους –πάρκα, άδεια κτίρια– για να συμπαρασταθούν στους πρόσφυγες, στην αρχή στην Αθήνα (π.χ. στο Πεδίο του Άρεως) δίπλα σε «αυτο-οργανωμένα στέκια» και στη συνέχεια στην «πρώτη γραμμή», στα νησιά, όπου μαζικά άρχισαν να εισρέουν οι πρόσφυγες. Δίπλα σε αυτούς προστέθηκαν πολλοί ξένοι ακτιβιστές και εθελοντές που έσπευσαν να βοηθήσουν, στην κυριολεξία από όλον τον κόσμο.

Έτσι συντελέστηκε κάτι πρωτόγνωρο. Σε μια συγκυρία όπου η «φιλοξενία» φαινόταν εξαντλημένη από τις πολλαπλές δοκιμασίες –κυρίως την έκρηξη της εσωτερικής αντίφασης που τη χαρακτηρίζει και τη βίαιη επιβολή της ετεροφοβίας πάνω στην ετεροφιλία–, αυτό το νέο κύμα ετερότητας που κατέκλυζε τη χώρα έφυγε από τη σφαίρα αρμοδιότητάς της. Οι «πρόσφυγες» δεν έρχονταν για να μείνουν, άρα δεν ζητούσαν έστω προσωρινή

φιλοξενία, αλλά συμπαράσταση στην αντιμετώπιση των κινδύνων και διευκόλυνση για να συνεχίσουν το ταχύτερο δυνατό το ταξίδι τους προς τον ευρωπαϊκό Βορρά. Για την «αλληλεγγύη» άνοιγε πεδίο δόξης λαμπρό!

Μιλάμε για μια μεγάλη, θα έλεγα συνειδησιακή, μεταστροφή που συντελέστηκε ταχύτατα, με διαφορετικούς τρόπους σε διαφορετικά επίπεδα και με ποικίλα αποτελέσματα. Η ένταξη του «προσφυγικού» στον αστερισμό της «αλληλεγγύης» υπήρξε ιδιαίτερα σημαντικό εγχείρημα –σημαντικό κοινωνικά, πολιτικά και ιδεολογικά– είχε δε επιπτώσεις και για τις δύο πλευρές. Από τη μια πλευρά διευκόλυνε την αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης τόσο στο επίπεδο της κοινωνίας, αφού επέτρεψε τον συνασπισμό κατά τα άλλα πολιτικά και ιδεολογικά ετερογενών δυνάμεων, όσο και στο υψηλό επίπεδο των κρατών, όπου δημιουργήθηκαν νέες ευκαιρίες για πολύτιμες και πρωτόγνωρες συμμαχίες. Από την άλλη, διέυρνε ακόμη παραπέρα την έννοια της «αλληλεγγύης» καθιστώντας την τόπο συνάντησης αντίπαλων νοημάτων και εν τέλει συγκρουσιακό πεδίο. Όλες αυτές οι διεργασίες γίνονται φανερές όταν εστιάσουμε σε βάθος και μελετήσουμε τις συμπεριφορές –συμπάθειας, βοήθειας και ενεργητικής συμπαράστασης– εκεί όπου κατεξοχήν συντελέστηκε η πρώτη υποδοχή των «προσφύγων».

Η στάση ενεργητικής συμπαράστασης στους «πρόσφυγες» παρήχθη με πολλούς και αντιφατικούς τρόπους από πολλά μονοπάτια, εσωτερικά και εξωτερικά, τόσο στο επίπεδο της καθημερινότητας, ιδιαίτερα σε κάποιες από τις μικρο-κοινωνίες που βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή, όσο και στο επίπεδο της υψηλής πολιτικής και του επίσημου λόγου. Εδώ θα αναφερθώ στη βόρεια μεθοριακή περιφέρεια της Λέσβου που στη γλώσσα των ανθρωπιστικών οργανώσεων ονομάζεται ο «Βορράς». Ο «Βορράς» έχει μακρά εμπειρία του μεταναστευτικού. Επίσης, λόγω τουρισμού θα λέγαμε ότι έχει τα χαρακτηριστικά μιας «ανοιχτής κοινωνίας» εξοικειωμένης με την «οικονομική φιλοξενία». Ενώ, τέλος, τα χωριά της περιφέρειας Μανταμάδου, όπως η Συκαμνιά, ιστορικά αποτελούν προμαχώνες της αριστεράς.

Το καλοκαίρι και το φθινόπωρο του 2015 η Βόρεια Λέσβος βρέθηκε σε δεινή θέση. Μόνο στη Συκαμνιά και τη Σκάλα της, με συνολικό πληθυσμό γύρω στα 400 άτομα, υπήρξαν μέρες που ο αριθμός των προσφύγων που κατέπλευσαν με φουσκωτά ξεπέρασε τις τρεις με τέσσερις χιλιάδες. Το μέγεθος του προβλήματος υπερέβαινε κατά πολύ τις αντοχές της τοπικής κοινωνίας και σίγουρα ξεπερνούσε το σχήμα της «φιλοξενίας». Στο τέλος Αυγούστου, ένα κοινό ψήφισμα των συλλογικών φορέων του χωριού κατέγραψε την κρίσιμη κατάσταση και την απουσία των κρατικών αρχών.³¹

Στην αρχή του καλοκαιριού η αντίδραση των κατοίκων του χωριού και των τουριστών ήταν συγκεχυμένη, αμήχα-

νη και ίσως αμυντική. Στην καλύτερη περίπτωση, είχε τον χαρακτήρα της «βοήθειας» – τόσο προς τον «άλλον», τον πρόσφυγα και μετανάστη, όσο και προς τον εαυτό που γινόταν αντιληπτός και αυτός ως θύμα της προσφυγικής κρίσης. Στη χειρότερη περίπτωση, πήρε τη μορφή της ενεργητικής άρνησης, της συνήθως λεκτικής απόρριψης ή ακόμη και της εκμετάλλευσης του «άλλου» που βρισκόταν σε θέση απόλυτης αδυναμίας. Η πληθώρα των παρατημένων βαρκών και μηχανών αποτελούσε μεγάλο πειρασμό.

Ήταν μια σκληρή δοκιμασία χαρακτήρα. Σε αυτήν κάποιοι και κάποιοι διέπρεψαν – ανάμεσά τους και κάποιοι ψαράδες που είδαν την «ευρωπαϊκή προσφυγική κρίση» να ξεσπά μέσα στην υδάτινη αυλή τους. Άλλοι απέτυχαν. Πολλοί, ανάμεσα στα δύο «άκρα», πάλεψαν με τον τρόπο που μπορούσαν, αμφιταλαντεύθηκαν, αιωρήθηκαν ανάμεσα στην ενεργητική εμπλοκή, που φαινόταν τόσο δύσκολο να παράγει σημαντικό αποτέλεσμα, και στην απόσυρση ή/και την αυτοπροστασία, που θεωρείτο επιβεβλημένη λόγω της ελλιπούς παρουσίας του κράτους. Κάποιοι άλλαξαν στάση μέσα στον χρόνο. Τα γνωστικά και ιδεολογικά εφόδια, η κοινωνική θέση, ο τομέας απασχόλησης, τα δίκτυα των σχέσεων, οι πολιτικές στρατηγικές και πολλοί άλλοι παράγοντες έπαιξαν τον ρόλο τους. Εξίσου, όπως και η προσωπικότητα των ανθρώπων, συγκροτημένη γύρω από ατομικές και συλλογικές εμπειρίες. Για αρκετό διάστημα οι γραμμές διαφοροποίησης των συμπεριφορών ήταν θολές και συγκεχυμένες.

Η δοκιμασία άφησε ανεξίτηλα ίχνη. Σημάδεψε τον χρόνο. Έγινε σημείο αναφοράς της μνήμης. Τίποτα δεν θα είναι πια όπως παλιά. Γρήγορα, ωστόσο, η αρχική σύγχυση μορφοποιήθηκε σε μια θετική στάση αντιμετώπισης του προβλήματος που περιλάμβανε την ενεργή συμπαράσταση στους πρόσφυγες αλλά και την εξίσου ενεργητική αντιμετώπιση των παρενεργειών της παρουσίας τους πάνω στο τοπικό περιβάλλον.

Λίγο αργότερα, προς το τέλος του καλοκαιριού, καταλυτικό ρόλο στην επικράτηση από τα κάτω της στάσης συμπαράστασης στους πρόσφυγες έπαιξε το δράμα της διάσωσης τους και η ανάδειξή του στο σύνολο της τοπικής κοινότητας που για πρώτη φορά αναμετρήθηκε με τους πρόσφυγες ως ηθικά, εμπρόσωπα υποκείμενα, αναγνωρίζοντας έτσι σε αυτούς την «ανθρωπιά» ως ελάχιστο κοινό παρονομαστή. Η *ανθρωποποίηση* των προσφύγων στα μάτια πολλών χωριανών παρήγαγε μια γενικευμένη μεν, αντιφατική, κυμαινόμενη στον χρόνο και εν τέλει εύθραυστη συμπάθεια προς τους εκτοπισμένους ανθρώπους που κατά χιλιάδες έρχονταν κατατρεγμένοι και ταλαιπωρημένοι στο χωριό.

Σε πολλές μαρτυρίες καταγράφεται μια στιγμή όπου σπάει το πέπλο της αορατότητας που περιέβαλε τους πρόσφυγες. Τα χαρακτηριστικά αυτής της ιστορικά μοναδικής στιγμής, που θα άξιζε μια αυτοτελή ανάλυση, είναι

ιδιαίτερα σημαντικά για την ευρύτερη κατανόηση της συνειδησιακής διεργασίας που συμβαίνει. Στη μεγαλύτερη ταβέρνα της Σκάλας καταφθάνουν μετά από τη διάσωσή τους πολλές μανάδες. Ψάχνουν απεγνωσμένα τα παιδιά τους που στη διάρκεια του ναυαγίου τα πήραν οι ψαράδες με τις βάρκες τους. Ο ντόπιος κόσμος καταρρέει συναισθηματικά και κινητοποιείται με όλους τους τρόπους για να βοηθήσει. Το «χωριό» σηκώνεται στο πόδι. Το αδρανές βλέμμα υποχωρεί, κατατροπώνεται μπροστά στη βαθύτερη έγκληση της μητρεστιακής συγγένειας και του παιδοκεντρισμού που ενεργοποιεί το υποκείμενο. Ο «άνθρωπος» είναι μια αξιακή ιεραρχία: στον πυρήνα του βρίσκεται ένας «ιερός» δεσμός, αυτός την μάνας με το παιδί της. Στις μητρεστιακές, λόγω μητροτοπικού γάμου, γειτονιές των χωριών της Λέσβου, εκεί όπου η πλέον σημαίνουσα μορφή κοινωνικότητας είναι ανάμεσα σε γυναίκες συγγενείς, ανάμεσα σε μάνες και κόρες, και στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος βρίσκονται πάντα τα «μωρέλια», ο κίνδυνος απώλειας του παιδιού και ρήξης του μητρικού δεσμού συνιστά τη μεγαλύτερη απειλή που μπορεί να βιώσει κανείς. Γύρω από αυτό το διακύβευμα, που συνιστά την «ανθρωπινότητα» του ανθρώπου, συντελείται η συναισθηματική ταυτοποίηση των εντόπιων με τους πρόσφυγες. Έτσι, κάποια σπίτια του χωριού ανοίγουν για να προσφέρουν τα στοιχειώδη.

Από το φθινόπωρο και ύστερα, ακόμη περισσότερο η αλληλεγγύη πήρε ισχυρή ώθηση και *μετατράπηκε σε ηγεμονική στάση από τα «έξω»*, από το κύμα των ξένων και ελλήνων εθελοντών και ακτιβιστών που συνέρρευσαν στο νησί και στο χωριό για να συμπαρασταθούν στους πρόσφυγες. Οι «διεθνείς ταξιαρχίες», όπως χαρακτηρίστικά τις ονόμασε ένας ξένος συνομιλητής μου, αυτό το κατά τα άλλα ετερογενές πλήθος των εκατοντάδων ακτιβιστών, εθελοντών, τουριστών-εθελοντών και στελεχών των ανθρωπιστικών οργανώσεων που επισκέπτονταν σε ημερήσια βάση τη Σκάλα ή εγκαταστάθηκαν σε αυτήν πλαισιώνοντας τους καταυλισμούς πρώτης υποδοχής και τονώνοντας την τοπική οικονομία, ενώνονταν γύρω από έναν σκοπό. Ξεκινώντας από διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες –πολιτικές, θρησκευτικές, κοσμοπολιτικές– ή ακόμη και από απλή περιέργεια, έρχονταν για να βοηθήσουν τους πρόσφυγες. Η προγραμματική και emphatic ταυτοποίηση κάποιων ακτιβιστών, κυρίως Ελλήνων, ως «αλληλέγγυων» έδινε ένα ακόμη πιο σαφές πρόσημο σε αυτή τη στάση παρά τις πολλές ιδεολογικές συγχύσεις που παρήγαγε η όλο και μεγαλύτερη δημοφιλία του όρου. Μαζί τους κατέφθασαν τα πλήθη των δημοσιογράφων, ερευνητών και παραγόντων από όλα τα μέρη του κόσμου. Ένας καταϊγισμός δημοσιευμάτων στις μεγαλύτερες εφημερίδες του κόσμου, φωτογραφιών, βίντεο, αναρτήσεων στο διαδίκτυο και στις σελίδες συλλογικοτήτων, διεθνών οργανισμών και ΜΚΟ στο facebook

έφεραν έτσι το μικρό χωριό της Λέσβου στο παγκόσμιο προσκήνιο, το μετέτρεψαν σε παγκόσμιο κέντρο «ανθρωπιστικού προσκυνήματος» με όλες τις οικονομικές και πολιτικές συνέπειες.

Σε αυτές τις συνθήκες, η οποία ηθική κοινότητα εντόπιων και προσφύγων *εμπεδώθηκε* σε μια υλική βάση – στα υλικά οφέλη τα οποία απέφερε η προσφυγική κρίση στο χωριό. Παρά το γεγονός ότι κάποιοι από τους κατοίκους ως εργαζόμενοι στην τουριστική βιομηχανία του Μολύβου θίγονταν οικονομικά και κατ' επέκταση μοιράζονταν την επιφυλακτική, ή ακόμη και εκθρική, στάση που κυριαρχεί στη γειτονική κωμόπολη, αρκετοί άλλοι ωφελήθηκαν από τις μάζες των επισκεπτών που συνέρρευαν στο χωριό λόγω του προσφυγικού. Η προσφυγική κρίση παρήγαγε μία *ανθρωπιστική οικονομία* οργανωμένη γύρω από την παροχή υπηρεσιών στους πρόσφυγες – από τη στελέχωση ανθρωπιστικών οργανώσεων και ΜΚΟ με εντόπιους μέχρι την υποστήριξη του ανθρωπιστικού μηχανισμού και τον ανθρωπιστικό τουρισμό. Μπορεί ο ιδιοτελής ή μη χαρακτήρας της «αλληλεγγύης» να αποτελεί καυτό θέμα εσωτερικής διαμάχης, ωστόσο είναι γεγονός ότι αυτή η σύμπλευση ενδιαφερόντων έδωσε αποφασιστική ώθηση στη συμπαράσταση στους πρόσφυγες.

Ένας νέος πατριωτισμός: πολιτικές χρήσεις της «αλληλεγγύης»

Στην τέταρτη φάση της προσφυγικής κρίσης, από τον Οκτώβριο και μετά, όταν ο αριθμός των αφίξεων στη Σκάλα φθάνει στο υψηλότερο σημείο, θα έλεγα ότι η κεντρική πολιτική σκηνή παίρνει το πάνω χέρι απέναντι στην καθημερινότητα του μικρού χωριού. Αυτή είναι η άλλη όψη του προσκυνηματικού ενδιαφέροντος, που εκδηλώνεται με επισκέψεις και αναφορές κορυφαίων παραγό-

ντων του δημόσιου βίου στη Σκάλα. Στο υψηλό επίπεδο και στο πλαίσιο πολιτικών και επικοινωνιακών χειρισμών αξιοποιούνται και ταυτόχρονα ενσωματώνονται διεργασίες στο χαμηλό επίπεδο, με αποτέλεσμα την ομογενοποίηση και καλύτερη στοίχιση των δύο επιπέδων.

Ήδη εκείνη την περίοδο η έννοια «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» (δημοφιλές πλέον hashtag στο διαδίκτυο και στα κοινωνικά μέσα) είχε διευρυνθεί αποκτώντας ποικίλα περιεχόμενα – ως ιδεολογικό πρόταγμα οριζόντιας κοινωνικότητας με τον εθνοπολιτισμικό «άλλον» που βρίσκεται σε κίνδυνο, ως κοσμοπολιτικό εγχείρημα παρέμβασης εκεί που «φτιάχνεται ιστορία», ως ανθρωπιστική παρέμβαση βοήθειας στον αναξιοπαθούντα συνάνθρωπο, ως έθος και βίωμα της καθημερινότητας.³² Από αυτό το ετερογενές και αντιφατικό αμάλγαμα προέκυψε ένα νέο, γενικής χρήσης, κανονιστικό πρότυπο συμπεριφοράς απέναντι στους «πρόσφυγες».³³

Σε αυτή την εξέλιξη βοήθησε η πολύ ευνοϊκή διεθνής και ελληνική συγκυρία. Η στρατηγική της γερμανίδας πρωθυπουργού Α. Μέρκελ για μια ευρωπαϊκή πολιτική ανοικτών συνόρων αποδείχτηκε απολύτως συμβατή με την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης: το τέλος των απωθήσεων, τη νέα νομοθεσία για την ιθαγένεια, τη γενικευμένη εφαρμογή των «ανοικτών κέντρων φιλοξενίας» και την αλλαγή νομοθετικών ρυθμίσεων που παρήγαγαν στρεβλώσεις τοπικά –π.χ. στο ζήτημα της μεταφοράς των προσφύγων– και συνολικότερα την προσέγγιση που συνέβαλε στο «άνοιγμα» του συνόρου στο Αιγαίο και τη μετατροπή της Λέσβου σε κύρια πύλη εισόδου.

Η ευρωπαϊκή πολιτική ήταν επίσης σε εναρμόνιση με το καθεστώς της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης» του «προσφυγικού» που γρήγορα καθιερώθηκε στη χώρα: την παραχώρηση της πρωτοβουλίας των κινήσεων και της πα-

ροχής «ανθρωπιστικού» έργου στις διεθνείς οργανώσεις και τις ΜΚΟ, την ανάληψη συντονιστικού ρόλου από την ΥΑ (σε συνεργασία με την κεντρική διοίκηση), τον περιορισμό των κρατικών και αυτοδιοικητικών αρχών σε θέσεις υψηλής επιστασίας. Στη Λέσβο, όπου κατεξοχήν δοκιμάστηκε αυτό το μοντέλο ανθρωπιστικής διακυβέρνησης, η στάση της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, παρά τις παραφωνίες,³⁴ υπήρξε προωθητική, αφού επικράτησε η στρατηγική της συνεργασίας με το «ανθρωπιστικό» καθεστώς και, όπως επανειλημμένα υποστήριζε ο δήμαρχος του νησιού, η μετατροπή του μειονεκτήματος σε πλεονέκτημα.

Πώς έγινε, λοιπόν, σε αυτές τις ευνοϊκές συνθήκες η «αλληλεγγύη» κυβερνητικό πρόταγμα; Πώς το πλέγμα των συχνά αντιφατικών, στον χώρο και τον χρόνο, συμπεριφορών μορφοποιήθηκε σε κάτι ενιαίο και διακριτό, μετατράπηκε σε ένα συμπαγές μόρφωμα με το οποίο μπορούσαν πολλοί να ταυτοποιηθούν; Και πώς η κοινότητα, και κατά τα άλλα «ασήμαντη», καθημερινή συμπεριφορά των πολιτών, απέκτησε υψηλό νόημα, έγινε πηγή έμπνευσης και παράδειγμα προς μίμηση;

Τα μέσα με τα οποία φτιάχτηκε η «αλληλεγγύη» από τα πάνω αναφέρονται σε όλο το πλέγμα των τρόπων με τους οποίους οργανώνονται στην εποχή μας οι πολιτικές της αναπαράστασης: οι φωτογραφίες, τα βίντεο, τα δημοσιογραφικά ρεπορτάζ και οι μαρτυρίες προσφύγων και εθελοντών έπαιξαν *καταλυτικό* ρόλο: επανεπεξεργάστηκαν την «αλληλεγγύη» ως ουσία της ανθρώπινης ταυτότητας ή συμπεριφοράς, ως κάτι βαθύτερο από μια ιδεολογική επιλογή, ως μια πρωτοβάθμια ιδιότητα του ανθρώπου –εν τέλει αυτό που τον κάνει «άνθρωπο» και άρα το πεδίο ορισμού της «ανθρωπιάς»– την οποία μπορούν να συλλάβουν οι κλασικοί αναπαραστατικοί μηχανισμοί για να τη διανείμουν σε ένα ευρύτερο παγκόσμιο κοινό.

Έτσι, η «αλληλεγγύη» –με επίκεντρο τη (συμπαράσταση τη) στιγμή της διάσωσης αλλά και του ταξιδιού– κυκλοφόρησε πέρα από τα γεωγραφικά σύνορα της προσφυγικής κρίσης για να πάρει τη μορφή μιας τεράστιας έκτασης κινητοποίησης πόρων αλλά και συσσώρευσης συμβολικού κεφαλαίου. Η συγκρότηση της «ανθρωπιστικής» οικονομίας μεσολαβήθηκε από, και βασίστηκε στους αναπαραστατικούς αυτούς μηχανισμούς. Το ίδιο μπορούμε να πούμε για την πολιτική χρήση της «αλληλεγγύης», τη μετατροπή της σε κρατική και ευρωπαϊκή πολιτική.

Η βιογραφία μιας φωτογραφίας είναι πολύ χαρακτηριστική. Πολύ επιγραμματικά, στα μέσα Οκτωβρίου 2015 μια φωτογραφία από τη Σκάλα Συκαμιάς έγινε viral. Η φωτογραφία που τραβήχτηκε από έναν επαγγελματία φωτογράφο, τον Λευτέρη Παρτσάλη, κατά τη διάρκεια της αποστολής του στη Λέσβο, δείχνει τρεις ηλικιωμένες γυναίκες –τις παλιές μου γειτόνισσες Α.Κ., Μ.Μ. και Ε.Μ.– καθισμένες σε ένα παγκάκι, στην είσοδο του αυτο-οργανωμένου καταυλισμού πρώτης υποδοχής του Πλατάνου, να ταΐζουν με μπιμπερό ένα μωρό, ενώ η μητέρα του μωρού, η οποία είναι Σύρια, όπως είναι εμφανές από την ενδυμασία της, χαμογελάει όρθια λίγο πιο πέρα. Η θριαμβευτική υποδοχή της φωτογραφίας στο διαδίκτυο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης ήταν μόνο η αρχή μιας λαμπρής πορείας. Τις επόμενες ημέρες η φωτογραφία έγινε πρωτοσέλιδο θέμα σε μεγάλες εφημερίδες (π.χ. *Έθνος*, 20.10.2015), ενώ στη συνέχεια σχολιάστηκε σε επίσημη ομιλία από τον Αλέξη Τσίπρα και χρησιμοποιήθηκε ως αφίσα που κοσμούσε τον χώρο συνεντεύξεων τύπου του έλληνα πρωθυπουργού με κορυφαίους ευρωπαίους αξιωματούχους (για παράδειγμα, στις 4.11.2015 στη διάρκεια υλοποίησης της πρώτης μετεγκατάστασης προσφύγων από το αεροδρόμιο «Ελευθέριος Βενιζέλος» παρουσία

και του προέδρου του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου), προσφέροντας τεράστια αναγνωρισιμότητα στις «τρεις γιαγιάδες», όπως καθιερώθηκε να αποκαλούνται οι πρωταγωνίστριες. Σε όλες αυτές τις χρήσεις η φωτογραφία έγινε αντικείμενο ενός ερμηνευτικού λόγου που συνέδεε τις «γιαγιάδες» με το αξιακό περιεχόμενο της συμπεριφοράς τους – την «ανθρωπιά» και τα συναισθήματα που τη συνοδεύουν, όπως είναι η «μητρική αγάπη», η «φροντίδα» και άλλες συμπεριφορικές εκδηλώσεις της μητρότητας.

Η λογική που διέπει αυτές τις ερμηνείες είναι ο αναπαραστατικός ρεαλισμός που κυριαρχεί στην απεικόνιση της προσφυγικής κρίσης από τον τύπο και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης. Η φωτογραφία μιλά από μόνη της αφού θεωρείται ότι με αυθεντικό τρόπο συλλαμβάνει μια στιγμή: τη στιγμή που οι γιαγιάδες «διδάσκουν αλληλεγγύη». ³⁵ Αυτό που εκκρεμεί να δειχθεί, όπως χαρακτηρίστικά επισήμανε ο φωτογράφος που την τράβηξε, είναι η αντιπροσωπευτικότητα της στιγμής – κάτι που όσον αφορά μια άλλη διάσταση της προσφυγικής κρίσης, τη δραματική της πτυχή, αντιμετωπίστηκε καθαρά με ποσοτικούς όρους, μέσα από τον τεράστιο αριθμό φωτογραφιών από τις χιλιάδες διασώσεις στο Αιγαίο που διακινήθηκαν στη δημόσια σφαίρα. Με αυτόν τον τρόπο οι «τρεις γιαγιάδες της Λέσβου» μετατράπηκαν σε έμβλημα της «αλληλεγγύης στους πρόσφυγες» που δείχνουν οι απλοί άνθρωποι. Η απλή καθημερινή συμπεριφορά τους δεν φωνάζει τη συμπάρασταση, αλλά την ασκεί ως μια φυσική πράξη, το τάισμα ενός πεινασμένου μωρού. Για άλλη μια φορά, σύμφωνα με τη ρομαντική παράδοση, ο «λαός», οι απλοί άνθρωποι, βαστούν τις υψηλές αξίες ως αυθεντικοί φορείς του «πολιτισμού».

Οι ίδιες οι πρωταγωνίστριες της φωτογραφίας, που με δεκάδες συνεντεύξεις και ομιλίες παρενέβησαν στη δημόσια σφαίρα αποκτώντας μεγάλη αναγνωρισιμότητα, έγιναν στη συνέχεια αντικείμενο δημόσιων εκδηλώσεων αναγνώρισης και τιμών που συνέβαλαν παραπέρα στην αναπλαισίωση αυτής της καθημερινής έκφρασης «αλληλεγγύης» σε εθνικό πρόταγμα. Κορυφαίοι πολιτειακοί παράγοντες, όπως ο πρόεδρος της Ελληνικής Δημοκρατίας και ο αρχηγός της αντιπολίτευσης, και ξένοι αξιωματούχοι, όπως η πρόεδρος της Ιταλικής Βουλής, επισκέφθηκαν τη Σκάλα και φωτογραφήθηκαν μαζί τους ενώ η Α.Κ., που ταΐζει το μωρό στη φωτογραφία, προτάθηκε για το Νόμπελ Ειρήνης (όπως και οι άλλοι δύο ψαράδες της Σκάλας, ο Θ.Μ. και ο Σ.Β., που για χρόνια έκαναν διασώσεις με τις βάρκες τους), και τιμήθηκε σε εκδηλώσεις την «Ημέρα της Γυναίκας» ως πρότυπο «εθελόντριας». Σε όλες αυτές τις εκδηλώσεις, οι πολιτικοί παράγοντες, όπως και οι ποικίλοι σχολιαστές, «βλέπουν» στις πρωταγωνίστριες της φωτογραφίας «το πρόσωπο» της Ελλάδας ή της Ευρώπης που θέλουν – μια Ευρώπη «της ανθρωπιάς και της αλληλεγγύης». Η φωτογραφία ως υπενθύμιση της

«πραγματικότητας» του φαινομένου, το οποίο θεωρείται ότι περιγράφει, νομιμοποιεί έτσι την αναγωγή του σε ευρύτερη πολιτική.

Κάτω από αυτές τις συνθήκες, μέσα από προσεκτικούς επικοινωνιακούς χειρισμούς, οι έννοιες «αλληλεγγύη» και «πρόσφυγες» συν-κατασκεύασαν έναν νέο κοινό τόπο. Σύντομα η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» ξεπέρασε σε εμβέλεια κατά πολύ τη «φιλοξενία» ή και την «αλληλεγγύη» στους μετανάστες, έφυγε από τα στενά όρια της κινηματικής αριστεράς και μετατράπηκε σε εθνική και ευρωπαϊκή υπόθεση, έγινε τόπος πολυσήμαντος και πολυλειτουργικός αφού κάλυψε ένα ευρύ φάσμα ενδιαφερόντων, ίσως και στρατηγικών.

Αν μια θετική στάση αρμόζει στους «πρόσφυγες», αυτή είναι η «αλληλεγγύη». Η «φιλοξενία» που γεννά συνειρμούς αξίωσης παραμονής, έστω προσωρινής, των εκτοπισμένων ταξιδιωτών στη χώρα μας δεν φαίνεται να ταιριάζει στις περιστάσεις. Παράλληλα, η επέκταση της «αλληλεγγύης» στους παράτυπους κατά τα άλλα επισκέπτες υπ' αυτούς τους όρους –κυρίως της προσωρινής παρουσίας– αποτελεί λαμπρή ευκαιρία για να καλλιεργηθεί παραπέρα η δημόσια εικόνα της χώρας. Υπ' αυτήν την έννοια η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» έγινε σημείο αναφοράς ενός νέου πατριωτισμού, μιας νέας συλλογικής υπερηφάνειας. Η χώρα, που κατά τα άλλα εξακολουθεί να δοκιμάζεται από την οικονομική κρίση, έχει το ηθικό σθένος να δίνει το παράδειγμα της σωστής συμπεριφοράς και μάλιστα σε ένα ζήτημα στο οποίο άλλες ευρωπαϊκές χώρες αποτυγχάνουν. Η «αλληλεγγύη» μετατράπηκε σε εθνικό χαρακτηριστικό, προστέθηκε στα ηθικά γνωρίσματα που διακρίνουν τους Έλληνες, όπως η «ελληνική φιλοξενία» και το «ελληνικό φιλότιμο», και εμπλούτισε την εθνική χαρακτηρισολογία.

Ο νέος πατριωτισμός της «αλληλεγγύης» έχει μια κρίσιμη διαφορά από τον κλασικό πατριωτισμό που στη βάση της εθνορομαντικής (και επικρατειακής) αντίληψης της μητέρας-πατρίδας καλεί τον πολίτη, αν χρειαστεί, να στραφεί εναντίον του «εχθρού». Διαθέτει μια κοσμοπολιτική χροιά, παραπέμπει δηλαδή σε βασικές, πανανθρώπινες αξίες με καθολικές αναφορές, παρά το γεγονός ότι μπορεί να εκβάλλει στην εθνική χαρακτηρισολογία. Μιλάμε για ένα ισχυρό πρόταγμα που μέσα στη συγκυρία της προσφυγικής κρίσης διακινήθηκε τόσο από τα κάτω όσο και από τα πάνω, για την ηγεμονική καθιέρωση της ανοικτότητας μέσα στην κοινωνία. Από αυτή τη σκοπιά, η καθαρτήρια δύναμη της «προσφυγικής κρίσης» υπήρξε μεγάλη: είναι σαν να γυρίσαμε σελίδα. Η αισχύνη του ρατσιστικού παραληρήματος στο οποίο είχε βρεθεί η χώρα λίγο πριν, έγινε παρελθόν και αντικαταστάθηκε από την περηφάνια της «χώρας που δίνει το παράδειγμα» της σωστής συμπεριφοράς, της χώρας που αντί να αποτελεί ένα διαρκές αντικείμενο στιγματισμού από διεθνείς οργανώ-

σεις για τα ανθρώπινα δικαιώματα γίνεται «το πρόσωπο της Ευρώπης» που θέλουμε.

Ο ραγισμένος τόπος: η άλλη όψη της «αλληλεγγύης»

Αν πάρει κανείς τοις μετρητοίς τη ρητορική αυτή κατασκευή, αν δηλαδή ξεχάσει ότι αποτελεί και ένα κανονιστικό πρότυπο –σημαντικό αποτύπωμα της ηγεμονίας της αριστεράς–, κινδυνεύει να παραβλέψει τόσο τις εσωτερικές αντιθέσεις ανάμεσα στις δυνάμεις που στεγάζονται στο πολιτικό πρόγραμμα της «αλληλεγγύης» όσο και το συγκρουσιακό πεδίο μέσα στο οποίο υλοποιείται το συγκεκριμένο εγχείρημα. Όσο η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» ένωσε κάποιες δυνάμεις πέρα από ιστορικές ιδεολογικές διαιρέσεις, άλλο τόσο παρήγαγε επώδυνες διασπάσεις και κατακερματισμούς, στοιχεία που συνιστούν το άλλο μισό της εικόνας. Το «πρόσωπο της αλληλεγγύης» μας λέει, λοιπόν, τη μισή αλήθεια. Στην πραγματικότητα, η «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» αποτελεί αμφισβητούμενο τόπο και άρα είναι εύθραυστη.

Για να κατανοήσουμε καλύτερα τις αντιφάσεις που διαπερνούν την «αλληλεγγύη» πρέπει να επιστρέψουμε σε μια θεμελιακή διάσταση της «προσφυγικής κρίσης». Για πρώτη φορά τις τελευταίες δεκαετίες η προκλητική ετερότητα, την οποία διαχρονικά συνιστά το μεταναστευτικό-προσφυγικό ζήτημα, περιέλαβε μια νέα κατηγορία «ξένου». Αναφέρομαι στις πολλές χιλιάδες εθελοντών και ακτιβιστών από όλον τον κόσμο –κυρίως από τη Βόρεια Ευρώπη– που συνέρρευαν στη λεγόμενη «πρώτη γραμμή» της κρίσης, στις παραλίες και τα λιμάνια. Ιδιαίτερα στις μικρο-κοινωνίες του Αιγαίου, σε χωριά όπως είναι η Σκάλα Συκαμνιάς, η παρουσία των ξένων εθελοντών και ακτιβιστών (που περιλάμβαναν και πολλούς Έλληνες κυρίως από «δομές αλληλεγγύης» στην Αθήνα και άλλες πόλεις), είτε «οργανωμένων» σε ΜΚΟ ή συλλογικότητες είτε ανεξάρτητων, βάρυνε πολύ στην αντιμετώπιση της κρίσης.

Από τη σκοπιά της τοπικής κοινωνίας όλοι αυτοί συνιστούσαν μια άλλη κατηγορία «ξένου», πιο κοντά στον «τουρίστα» και σίγουρα πολύ μακριά από τον «πρόσφυγα». Πέρα από τις εθνοτικές, κοινωνικο-οικονομικές και άλλες διαφορές τους με τους πρόσφυγες και τους μετανάστες, οι ξένοι, κυρίως Βορειοευρωπαίοι, εθελοντές –τουλάχιστον αρκετοί από αυτούς– ήρθαν για να μείνουν, γι' αυτό άλλωστε έστησαν σχετικά μόνιμες «δομές», όπως χαρακτηριστικά συνηθίζεται να αποκαλούνται, και εγκαταστάθηκαν στον οικισμό νοικιάζοντας δωμάτια και σπίτια, άλλοι για μεγάλα διαστήματα κάποιων μηνών και άλλοι για λιγότερο χρόνο, πάντως συνήθως πάνω από μια βδομάδα. Δεν υπήρχε λοιπόν καμιά αμφιβολία ότι αυτοί οι ξένοι ανήκουν στη σφαίρα της «φιλοξενίας». Η παρουσία τους εγκάλουσε, πολύ περισσότερο από τη διέλευση των προσφύγων/μεταναστών, τα κλασικά ανακλαστικά της «φιλοξενίας» και κυρίως έθετε ζήτημα κυριότητας του

χώρου – ιδιαίτερα όταν αποκτούσε τα χαρακτηριστικά μιας εναλλακτικής, ανταγωνιστικής εντοπιότητας, όπως στην περίπτωση της «δομής» του Πλατάνου, όπου η εγκατάσταση πραγματοποιήθηκε ενάντια στη θέληση του τοπικού συμβουλίου.

Σε κάποιες περιπτώσεις, ιδιαίτερα εκεί όπου τα πλεονεκτήματα από τη συνεργασία υπερτερούσαν, ο σεβασμός του «νόμου της φιλοξενίας» από την πλευρά των ξένων εθελοντών –κυρίως τις επίσημες διεθνείς οργανώσεις και τις συνεργαζόμενες ΜΚΟ– οδήγησε σε λειτουργική συνεργασία των τοπικών κοινωνιών –ή τουλάχιστον των αρχών τους– με τους ξένους επισκέπτες. Σε αυτές τις περιπτώσεις η «φιλοξενία» των ξένων εθελοντών από τους εντόπιους έγινε προϋπόθεση της κυρίως *έμμεσης*, μέσω των εθελοντών, «αλληλεγγύης» προς τους «πρόσφυγες».

Αυτό, άλλωστε, υπήρξε και το μοντέλο της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης» που επικράτησε στο νησί της Λέσβου: «φιλοξενία» προς τα μέσα, προς τους φορείς της διακυβέρνησης, «αλληλεγγύη» προς τα έξω, προς τα υποκείμενα της διακυβέρνησης. Ένα *δισημικό μοντέλο έμμεσης διακυβέρνησης* – για να θυμηθούμε τον βρετανικό τρόπο αποικιακής διοίκησης! Η «αλληλεγγύη» των τοπικών αρχών προσφέρεται μέσω των διεθνών ανθρωπιστικών φορέων, οι οποίοι με τη σειρά τους νομιμοποιούνται αποδεχόμενοι τυπικά τον ρόλο του «φιλοξενούμενου». Η «φιλοξενία» παράγει μια επίφαση (εθνικής) κυριαρχίας, όταν στην πράξη οι διεθνείς φορείς μιας κατά τα άλλα πολυσχιδούς «αλληλεγγύης» έχουν, έστω έμμεσα, την πρωτοβουλία των κινήσεων, ιδιαίτερα στον βαθμό που ελέγχουν και διαχειρίζονται τους τεράστιους πόρους που απαιτούνται για την αντιμετώπιση της κρίσης.

Υπήρξαν όμως και άλλες περιπτώσεις όπου επιχειρήθηκε η υπέρβαση της «φιλοξενίας», κυρίως στο όνομα μιας οικουμενικής αντίληψης της «αλληλεγγύης», που δεν αναγνωρίζει στον τόπο, όπως συγκροτείται στην εθνική τάξη πραγμάτων, το μέτρο της ανθρώπινης συμπεριφοράς –άρα αντιτίθεται στα σύνορα–, αλλά εμμένει σε μια πιο «καθαρή» εκδοχή που επικαλείται την κοινή ανθρωπινή συνθήκη που ενώνει και εν τέλει ταυτοποιεί τον «αλληλέγγυο» με τον «πρόσφυγα» πέρα από εθνοπολιτισμικές, θρησκευτικές ή ταξικές ιδιαιτερότητες. Στο όνομα *αυτής* της «αλληλεγγύης» –που προγραμματικά επικαλείται την ανιδιοτέλεια απέναντι στο κέρδος και που αντιδιαστέλλει την «ανθρωπιά» στον «ανθρωπισμό», την «αυτο-οργάνωση» στη συσσωμάτωση και την εξισωτική αδελφότητα στην ιεραρχία– ο τόπος «καταλαμβάνεται» για να τεθεί στην υπηρεσία των εκτοπισμένων ταξιδιωτών της ανάγκης.

Στο εξαιρετικά ενδιαφέρον, από πλευράς πολιτισμικής καινοτομίας, πολιτικό πείραμα «κατάληψης» ενός δημόσιου χώρου, όπως είναι το μικρό πάρκο του Πλατάνου, σε μια αγροτική περιοχή, όπως είναι η Σκάλα, εκεί όπου η «αλληλέγγυα δράση των ξένων ακτιβιστών δεν

συντελείται μέσω της «φιλοξενίας» αλλά την υπερβαίνει, το κόστος είναι υψηλό. Η «αλληλεγγύη» μετατρέπεται σε εστία σύγκρουσης ανάμεσα στις διαφορετικές –μερικευτικές, τοπικιστικές και καθολικές– εκδοχές της. Η παρατεταμένη διαμάχη με επίκεντρο τον Πλάτανο και την «κατάληψη» του από συλλογικότητες των Αθηνών χωρίς την άδεια των τοπικών αρχών, συνιστά έναν εσωτερικό αγώνα, ενδεικτικό των αντιθέσεων που διαπερνούν το πρόταγμα της «αλληλεγγύης» και της διαρκούς διερώτησης για το αυθεντικό της περιεχόμενο. Ταυτόχρονα, αποτελεί άλλη μια, μάλλον ασυνήθιστη, αντιπαράθεση γύρω από το ζήτημα της (εδαφικής) κυριαρχίας.

Οι σημαντικότερες, βέβαια, τοπικές εστίες διαταραχής βρίσκονται έξω από την «αλληλεγγύη», στη σχέση της με μια πλειάδα κριτικών φωνών, κάποιων απομονωμένων λόγω της ακραίας τους ξеноφοβίας, κάποιων άλλων πιο ρητά και προσεκτικά διατυπωμένων εκφράσεων σκεπτικισμού. Οι σκεπτικιστές συχνά αμφισβητούν τη γνησιότητα, τη νομιμότητα ή ακόμη και τη δυνατότητα της ανιδιοτελούς και αυθόρμητης συμπαράστασης στον αναξιοπαθούντα πρόσφυγα, άρα σαφώς αποστασιοποιούνται από την «αλληλεγγύη» χωρίς να υιοθετούν μια ρητά ξеноφοβική θέση. Το κρήμα, η μίξη της εκμετάλλευσης με την «αλληλεγγύη» και ο ρόλος των ΜΚΟ αποτελούν από τα πιο προσφιλή αντικείμενα διαμάχης.

Ανάμεσα στην «αλληλεγγύη» και το αντίθετό της υπήρξαν και πολλές άλλες στάσεις – περισσότερο αμηχανίας, ίσως και αντίδρασης στην παρουσία των προσφύγων. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει μια στάση που οργανώνεται γύρω από την έννοια της «βοήθειας», δεν αναφέρεται άμεσα στους πρόσφυγες αλλά σε όψεις της παρουσίας τους στον τόπο και σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να συγχέεται με την «αλληλεγγύη». Βασικό σημείο αναφοράς αυτής της στάσης είναι η «καθαριότητα». Πολλές φορές, κουβεντιάζοντας το γενικό ερώτημα «τι κάνατε όταν ήρθαν μαζικά οι πρόσφυγες», η απάντηση που έπαιρνα είναι ότι «βοηθήσαμε», και το κλασικό παράδειγμα αυτής της βοήθειας είναι ο καθαρισμός των δημόσιων χώρων –κυρίως δρόμων, πλατειών και παραλιών– από τα σκουπίδια που άφηναν οι πρόσφυγες. Οι δράσεις καθαριότητας άλλωστε κατέχουν περίοπτη θέση στους διαδικτυακούς απολογισμούς συλλογικοτήτων (π.χ. Τουριστικός Φορέας Μολύβου), οι οποίες κατά τα άλλα αντέδρασαν στη δημιουργία κέντρων φιλοξενίας, και χρησιμοποιούνται ως αποδεικτικές της ξеноφιλίας των φορέων αυτών.

Ο αυτο-αναφορικός χαρακτήρας των δράσεων καθαριότητας είναι προφανής: μιλάμε για βοήθεια στον «εαυτό», αφού οι δράσεις αφορούν στον οικείο χώρο. Ωστόσο, οι μεταφορικές συνδηλώσεις αυτού του λόγου περί «καθαριότητας» είναι πολλές και σημαντικές και ως προς την πρόσληψη του «άλλου». Η πρόσληψη των προσφύγων είναι έμμεση και αποπροσωπιομένη, με αναφορά

στα υλικά ίχνη της παρουσίας τους στον χώρο. Η μιαιρότητα των ιχνών τους, στην οποία αντιστικτικά παραπέμπει ο λόγος περί καθαριότητας, σηματοδοτεί τους πρόσφυγες κυρίως ως πηγή κινδύνων και απειλή που πρέπει να αντιμετωπιστούν. Το σημαντικότερο είναι ότι η συζήτηση περί καθαριότητας συχνά συνοδεύεται από κριτικά σχόλια για την απερίσκεπτη ή και ακατανόητη συμπεριφορά των απρόσκλητων επισκεπτών που αδιαφορούν για το (τοπικό) περιβάλλον ή δεν διαθέτουν το μεταφορικό ισοδύναμο της «καθαριότητας», δηλαδή «πολιτισμό». Η συμπεριφορά τους προσβάλλει, αφού παραβιάζει ένα θεωρούμενο ως αυτονόητο, συμβατικό υπόβαθρο της συμπεριφοράς κάθε ξένου.

Είναι προφανές ότι σε αυτές τις αντιδράσεις έμμεσα ενεργοποιείται το ανακλαστικό της «φιλοξενίας» και μάλιστα, θα έλεγα, με μια αλόγιστη μονομέρεια, ενδεικτικών δυνατοτήτων (στην προκειμένη περίπτωση στιγμιαισμού) που προσφέρει στο ισχυρότερο μέρος αυτή η ιεραρχική δομή. Οι απρόσκλητοι επισκέπτες, αν και ποτέ δεν ενδύθηκαν τον ρόλο του «φιλοξενούμενου», αφού ούτε τον διεκδίκησαν ούτε στην πραγματικότητα τους αποδόθηκε, ωστόσο εγκαλούνται γιατί δεν είναι συνεπείς σε μια θεμελιακή διάσταση του ρόλου που απορρέει από τον «νόμο της φιλοξενίας» – την υποχρέωση να σεβαστούν το αξιακό δεδομένο και το ευρύτερο περιβάλλον της χώρας υποδοχής. Προσεγγίζονται μονομερώς από την πλευρά των υποθετικών τους υποχρεώσεων, όταν αγνοείται κάθε αναφορά στα δικαιώματά τους.

Οι παραπάνω γραμμές διαφοροποίησης, καθώς και οι μικρές ή μεγάλες εστίες διαταραχής και σύγκρουσης που παράγονται γύρω τους, δείχνουν ότι η στιλπνή επιφάνεια του καθρέπτη μέσα στον οποίο η Ελλάδα και η Ευρώπη βλέπουν τον αλληλέγγυο εαυτό τους μοιάζει με αυταπάτη. Το γυαλί είναι ραγισμένο, έτοιμο να σπάσει. Η πρόκληση ξεπέρασε τις αντοχές, μεγέθυνε τις ιστορικές αντιθέσεις και προσέθεσε νέες, διέυρυνε τις αποστάσεις ανάμεσα σε αυτούς που κερδίζουν και αυτούς που χάνουν, αποκάλυψε βαθύτερες αλήθειες για το ποιόν φίλων και γειτόνων, παρήγαγε την ψυχική αποξένωση, χάλασε συντροφικούς δεσμούς. Έναν ραγισμένο τόπο: αυτό αφήνει πίσω της η προσφυγική κρίση.

Μια παρακαταθήκη και πολλές εκκρεμότητες, λοιπόν, συνιστούν το θαύμα της «αλληλεγγύης» που συνέβη το 2015. Παρακαταθήκη είναι η πολύτιμη εμπειρία μιας πρακτικής που στέκεται απέναντι στον «άλλον» ως «άνθρωπο», με αναφορά στην κοινή συνθήκη της «ανθρωπιάς» και όχι στη διάκριση, τη διαφορά και την ιεραρχία, που ανοίγει τον οικείο χώρο χωρίς προϋποθέσεις, υπερβαίνοντας τις εμμονές γύρω από την κυριότητα του χώρου και την πολιτισμική συμμόρφωση του «ξένου», που αξιοποιώντας την ιδιαιτερότητα και κρισιμότητα της συνάντησης με τον «άλλον» και ιδιαίτερα το γεγονός της συνύπαρξης

σε αυτή δύο συχνά ασύμπτωτων οριζόντων –της βραχύβιας ικανοποίησης των πρωτοβάθμιων αναγκών του αναξιοπαθόντος «άλλου» και της υλοποίησης ενός (κατά τα άλλα ιδεολογικά ποικίλου) προτάγματος με ιδιαίτερη σημασία για τον εαυτό– που αφήνουν ελάχιστα περιθώρια για αμοιβαίες ωσμώσεις και επιδράσεις, δεν απαιτεί από τον αναξιοπαθόντα συνάνθρωπο, αλλά αναγνωρίζει την ανάγκη του και γενναιόδωρα συμπαραστέκεται. Εκκρεμότητες αποτελούν η πολιτικά επισφαλής συνθήκη που περιβάλλει την παραγωγή και αναπαραγωγή της «αλληλεγγύης», οι διαιρέσεις και συγκρούσεις που συνοδεύουν την επέκταση της «αλληλεγγύης» σε γενικό πρόταγμα και την καθιστούν αμφισβητούμενο τόπο. Με αυτή την κληρονομιά μπαίνουμε στη νέα φάση της προσφυγικής κρίσης.

Σε κάθε περίπτωση και με όλους τους κινδύνους μιας γενίκευσης μπορούμε να πούμε ότι το πέρασμα από την τραυματισμένη «φιλοξενία» (του 2012 και του 2013) στη γενικευμένη «αλληλεγγύη» (του 2015) συνιστά μια τεράστια συνειδησιακή διακύμανση που συνέβη σε εξαιρετικά μικρό χρονικό διάστημα. Αυτό που δεν γνωρίζουμε είναι πόσο βαθιά και μακριά πηγαίνει η συνειδησιακή αναμόχλευση που υπέστη η ελληνική κοινωνία στη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης και σε ποιο βαθμό θα εμπεδωθεί. Πόσο θα αντέξουν οι πολιτισμικές παρακαταθήκες αλλά και οι πολιτικές συμμαχίες τις οποίες παρήγαγε το προσφυγικό;³⁶

4. Μία νέα φάση

Αλληλεγγύη συν εγκατάσταση ίσον ένταξη;

Η συμφωνία της ΕΕ με την Τουρκία στις 18 Μαρτίου 2016 σηματοδοτεί μια νέα φάση στην προσφυγική κρίση. Η κατασκευή φρακτών στα σύνορα των χωρών του Βίσεγγκραντ και το ντε φάκτο κλείσιμο της «βαλκανικής οδού» επιβεβαιώθηκε επίσημα από μία συμφωνία που ως βασική της αρχή έχει μια θεωρητική λογική ισόρροπων επανεισδοχών, αφού για κάθε παράτυπο μετανάστη που θα επαναπροωθείται από την Ελλάδα στην Τουρκία, ένας πρόσφυγας θα πηγαίνει από την Τουρκία σε κάποια χώρα της ΕΕ. Μιλάμε για μια πολιτική ελεγχόμενου, μερικού κλεισίματος των συνόρων, που θεωρεί την Τουρκία «ασφαλής χώρα διέλευσης» –κάτι που αμφισβητείται από την ΥΑ και πολλούς άλλους–,³⁷ αφήνοντας έτσι ένα έστω μικρό περιθώριο κινητικότητας των προσφύγων, δεν υιοθετεί επίσημα τη λογική των απωθήσεων στο Αιγαίο και παράγει έναν πληθυσμό προσφύγων-μεταναστών ακινητοποιημένων στον χώρο. Η συμφωνία αποτελεί νίκη –όχι όμως ολοκληρωτική– του φοβικού συνδρόμου των φρακτών, αν και μέσα στο ασταθές διεθνές και εθνικό περιβάλλον, είναι αβέβαιο πόσο θα τηρηθεί. Ταυτόχρονα, συνιστά σημαντική υποχώρηση της κυβέρνησης από την πολιτική των ανοικτών συνόρων που εφάρμοσε το 2015. Είναι αλήθεια ότι οι προσφυγικές ροές έχουν μειωθεί

δραστικά,³⁸ κυρίως λόγω της αυστηρότερης επιτήρησης των συνόρων στο Αιγαίο από τις τουρκικές αρχές, ωστόσο κάθε τι άλλο παρά σταμάτησαν μπροστά στον στόλο του ΝΑΤΟ που άρχισε να επιχειρεί στο Αιγαίο ως αποτρεπτική δύναμη. Αντίθετα, πολλοί εκτιμούν ότι με αυξομειώσεις οι προσφυγικές ροές θα συνεχιστούν, χωρίς ωστόσο να πιάσουν τα θεόρατα νούμερα του 2015.

Τι σημαίνει αυτή η νέα πολιτική για την ελληνική κοινωνία; Καταρχάς σημαίνει ότι έχει να διαχειριστεί έναν στάσιμο πληθυσμό περίπου 50.000 ανθρώπων που ξεκίνησαν το ταξίδι από την Τουρκία προς τη Βόρεια Ευρώπη και βρέθηκαν παγιδευμένοι στην Ελλάδα. Η σύνθεση αυτού του πληθυσμού δεν διαφέρει πολύ από τον πληθυσμό που διήλθε από τη χώρα το 2015: είναι στην πλειονότητά τους Σύριοι, Αφγανοί, Πακιστανοί, Ιρανοί και Μαροκινοί με πολλές οικογένειες και παιδιά. Η άμεση αντίδραση της ελληνικής πολιτείας υπήρξε ο πολλαπλασιασμός των επίσημων «Κέντρων Φιλοξενίας», κυρίως στο βόρειο και κεντρικό κομμάτι της χώρας, και η διασπορά των προσφύγων σε αυτά με τη λογική της δίκαιης κατανομής του βάρους, πάντα δίπλα στους αυτοσχέδιους καταυλισμούς που στήθηκαν σε χώρους στρατηγικής σημασίας για τους πρόσφυγες, όπως είναι τα σύνορα (Ειδομένη) και τα λιμάνια (Πειραιάς). Η πολιτική της διασποράς στην ηπειρωτική χώρα σημαίνει ότι πλέον δεν έχουμε μία αλλά πολλές «πρώτες γραμμές»: αυτό που βιώσαμε στα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου κυρίως το φθινόπωρο του 2015 επαναλαμβάνεται πλέον, φυσικά με κάποιες αξιοσημείωτες διαφορές (π.χ. βλ. τον σχετικά περιορισμένο ρόλο των ανθρωπιστικών οργανώσεων και τον αυξημένο ρόλο του στρατού) σε πολλά διαφορετικά σημεία της ηπειρωτικής χώρας.

Το πιο σημαντικό είναι ότι παρά τις ομοιότητες τους με τον τεράστιο πληθυσμό των προσφύγων που διήλθαν από τη χώρα όλη την προηγούμενη περίοδο, αυτές οι 50.000 άνθρωποι παραμένουν εδώ –μέχρι νωτέρας– και αυτή η ριζικά νέα τους ιδιότητα θέτει μια σειρά από ερωτήματα ως προς τον βίο και τις προοπτικές τους στον ελληνικό χώρο, με κορυφαίο αυτό της πρόσληψης αλλά και της ένταξής τους. Στην πραγματικότητα ανήκουν στο συνεχές του μετανάστη-πρόσφυγα όπως και οι προηγούμενοι, μόνο που αυτοί ενώ ξεκίνησαν το ταξίδι τους προς την Ελλάδα με την πεποίθηση ότι θα συνέχιζαν, όπως και οι αμέσως προηγούμενοι, τελικά ακινητοποιήθηκαν στον ελληνικό χώρο. Η αναγκαστική παραμονή τους, η μεταβολή της ταυτότητάς τους από «πρόσφυγες σε τράνσιτ», σε «πρόσφυγες σε παραμονή» δημιουργεί ένα σωρό από νέα ερωτηματικά. Το κυριότερο, η σταθεροποίησή τους στον χώρο κάνει πιο αναγνωρίσιμη την ετερότητά τους, με όλες τις συνέπειες.

Στο τυπικό επίπεδο τα πράγματα είναι σχετικά απλά. Ο πληθυσμός των στασιμο-προσφύγων χωρίζεται σε

δύο κατηγορίες. Αυτοί που εισήλθαν στην ελληνική επικράτεια πριν την 20ή Μαρτίου, όταν ενεργοποιήθηκε η συμφωνία, δικαιούνται να ζητήσουν άσυλο και να λάβουν την τυπική ιδιότητα του «αιτούντος άσυλο» που τους επιτρέπει να παραμείνουν και να εργαστούν στη χώρα μας μέχρι να ολοκληρωθεί η διαδικασία. Όσοι εισέρχονται στην Ελλάδα μετά τη συμφωνία συλλαμβάνονται, κρατούνται για ένα διάστημα 25 ημερών στα hot spots, μετά αφήνονται ελεύθεροι υπό περιορισμό στο νησί όπου βρίσκονται και (θεωρητικά) απελευθερούνται στην Τουρκία. Η γραφειοκρατική διαφοροποίηση σε επιμέρους κατηγορίες –παλιότερα υπήρχε η διάκριση μεταξύ των Σύριων, που φιλοξενούνταν στο Καράτεπε, και των Αφγανών και Πακιστανών, που στέλνονταν στη Μόρια, ενώ πρόσφατα γίνεται η διάκριση μεταξύ αυτών που θεωρούνται ότι δικαιούνται άσυλο με βάση τα ψηφίσματα του ΟΗΕ και των υπολοίπων, όπως οι Μαροκινοί ή άλλοι που προέρχονται από την υπερσαχάρια Αφρική, οι οποίοι θεωρείται ότι εξορισμού χρήζουν απέλασης– είναι διαχρονικό γνώρισμα της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης» του προσφυγικού, συνιστά τόπο αμφισβητήσεων αυτής της πολιτικής και εστία συγκρούσεων ανάμεσα σε διαφορετικές ομάδες μεταναστών.

Το κορυφαίο ζήτημα είναι η πρόσληψή τους από την ίδια την κοινωνία – στον επίσημο λόγο και στη καθημερινότητα. Τι «είναι»; «Πρόσφυγες», «μετανάστες», «λαθρο-μετανάστες», ή ίσως κάτι καινούριο, το μάλλον αμήχανο αν και ακριβές «πρόσφυγες και μετανάστες» που εισάγεται τελευταία στο επίσημο λεξιλόγιό μας; Οι 50.000 πρόσφυγες και μετανάστες από την Αφρική και την Ασία που παγιδεύτηκαν στη χώρα, κληρονομιά της «ευρωπαϊκής προσφυγικής κρίσης», είναι μετέωροι ανάμεσα στα δύο ακραία κατηγορήματα – τον πρόσφυγα που

νομιμοποιείται να διεκδικεί την κίνηση προς τη Βόρεια Ευρώπη και τον παράτυπο μετανάστη που καταδικάζεται να παραμείνει στην ελληνική επικράτεια ή και να απελαθεί. Η σταθεροποίησή τους στον χώρο τούς αναπροσδιορίζει στα μάτια της ελληνικής κοινωνίας – τους εντάσσει σε μια ιστορική κατηγορία, αυτή του ξένου μετανάστη που εν τέλει θα μείνει. Συνιστούν μια νέα εκδοχή του αφρο-ασιάτη μετανάστη, μια προσωρινά υβριδική ταυτότητα πρόσφυγα/μετανάστη: πρόσφυγα ως προς τους παράγοντες που τον έφεραν στη χώρα, μετανάστη ως προς τους παράγοντες που καθορίζουν τη σχέση του με τη χώρα ως προς την έστω προσωρινή εγκατάσταση και όχι διέλευση. Ένα είναι βέβαιο: οι ακινητοποιημένοι ταξιδιώτες της ανάγκης μοιάζει να επιστρέφουν στην ιστορική αρμοδιότητα της «φιλοξενίας».

Παρακαταθήκες και εκκρεμότητες

Στην αντιμετώπιση των προβλημάτων της παρούσας φάσης του προσφυγικού ζητήματος μπαίνουμε με τη σημαντική *παρακαταθήκη* που μας άφησε η προηγούμενη φάση. Διαθέτουμε, δηλαδή, αυτή τη μικρή αλλά πολύτιμη κληρονομιά της «αλληλεγγύης στους πρόσφυγες» – τη γενναιόδωρη ανοικτότητα, τη διάθεση συμπαράστασης που αναπτύχθηκε μέσα στην κοινωνία και πήρε τη μορφή ηγεμονικού προτάγματος στον επίσημο λόγο. Όμως πόσο μπορεί να ισχύσει η «αλληλεγγύη» στους ταξιδιώτες της ανάγκης από την ώρα που έπαψαν να διέρχονται αλλά πλέον εγκαθίστανται –παρά τη θέλησή τους– στη χώρα; Πώς θα λειτουργήσουν τα πολιτισμικά μας ανταντακλαστικά μπροστά στην ετερότητά τους που έρχεται περισσότερο στο προσκήνιο καθώς εγκαθίστανται δίπλα μας;

Μου έκανε τεράστια εντύπωση η απότομη όσο και ξεκάθαρη μεταστροφή ανθρώπων που είχαν συμπαρα-

σταθεί στους πρόσφυγες στη διάρκεια της περισινή τους δοκιμασίας, η ανυπομονησία με την οποία περιμένουν, αν όχι απαιτούν, να συνεχίσουν οι πρόσφυγες το ταξίδι τους σε μια άλλη χώρα ή τουλάχιστον σε μια άλλη περιοχή. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι στη ζώνη της «πρώτης γραμμής» η μακροχρόνια «αλληλεγγύη» στους πρόσφυγες έχει κουράσει τους «αλληλέγγυους», οι αντοχές εξαντλήθηκαν και το φάντασμα του εθνο-πολιτισμικού «άλλου» που ντε φάκτο αξιώνει πλέον τη συν-οίκηση επανέρχεται δριμύτερο.

Άλλωστε, είναι πλέον σαφές ότι δεν μιλάμε για τη σχετικά «εύκολη αλληλεγγύη», λόγω της περιστασιακότητας της σχέσης με τον ξένο μετανάστη, αλλά για την πολύ πιο απαιτητική, λόγω της διάρκειας και του βάρους των αμοιβαίων υποχρεώσεων «φιλοξενία». Μιλάμε για μια νέα πρόκληση – όχι να τους συμπαρασταθούμε στο ελληνικό τμήμα του ταξιδιού τους αλλά «να τους ανοίξουμε τα σπίτια μας» ή την «αγκαλιά» μας, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνουν παράγοντες του δημόσιου βίου. Στην ελληνική κοινωνία υπάρχει μεγάλη εξοικείωση, θα έλεγα τεχνογνωσία, στο ζήτημα της «φιλοξενίας» των ξένων μεταναστών και προσφύγων. Και ένα πλέγμα αντιφατικών εμπειριών που δημιουργούν αμφιβολίες ως προς την προοπτική ένταξης των προσφύγων. Το σημείο αυτό γίνεται πιο σαφές, αν λάβουμε υπόψη τις *εκκρεμότητες* που μας άφησε η προηγούμενη περίοδος. Διότι, όπως είδαμε, η επικράτηση της «αλληλεγγύης» σε τοπικό επίπεδο ούτε υπήρξε καθολική ούτε συντελέστηκε ανώδυνα. Αντίθετα, πέρασε από μεγάλες και ιδιαίτερα επώδυνες συγκρούσεις που βάθυναν ορισμένες ιστορικές διαιρέσεις και παρήγαγαν νέες. Καθώς το «προσφυγικό» περνά από τη δυναμική στη στατική του φάση, οι ραγισμένοι τόποι αναζητούν νέα σημεία ισορροπίας, ίσως και νέες ευ-

καιρίες επούλωσης των τραυμάτων. Η σταδιακή αποχώρηση των ξένων εθελοντών, ο αναπροσδιορισμός, ίσως και περιορισμός, του ρόλου των ΜΚΟ και η μείωση του πολιτικού τους βάρους αλλάζουν τους συσχετισμούς των δυνάμεων. Ιδιαίτερα στο τοπικό επίπεδο, οι μικρο-κοινωνίες προσέρχονται στη νέα φάση με αυξημένη συνείδηση της πολιτικής τους επισφάλειας και με ένα αίτημα επιβίωσης της μικρής, πολλαπλά ψαλιδισμένης, κυριαρχίας τους ως συλλογικών πολιτικών υποκειμένων. Παράλληλα, καθώς η δομή της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης» αναγκαστικά αλλάζει, το κράτος επιχειρεί με σημαντική καθυστέρηση να επανακάμψει στις παραδοσιακές του λειτουργίες – να αναλάβει μεγαλύτερο μέρος του έργου της λογιστικής υποστήριξης (βλ. ενεργητική συμμετοχή του στρατού στα «Κέντρα Φιλοξενίας») και, γενικότερα, να παίξει σημαντικότερο ρόλο στο μίγμα της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης», ελέγχοντας κρίσιμους τομείς, όπως είναι η εκπαίδευση. Σε αυτές τις συνθήκες η «φιλοξενία» φαίνεται να (ξανα)παίρνει το πάνω χέρι απέναντι στην «αλληλεγγύη». Από την πλευρά της κυβέρνησης, η «φιλοξενία» που εποπτεύεται από την κεντρική διοίκηση, οργανωμένη γύρω από τα «Κέντρα Φιλοξενίας», προτείνεται επίσημα ως το ενδεδειγμένο περιβάλλον για την ικανοποίηση των αναγκών των «παγιδευμένων» ταξιδιωτών. Ούτε οι άτυπες «δομές αλληλεγγύης» ούτε οι πρόχειροι καταυλισμοί σε στρατηγικά σημεία (π.χ. κοντά στα σύνορα ή σε λιμάνια) θεωρούνται κατάλληλοι χώροι για την οργανωμένη εγκατάσταση των προσφύγων. Έτσι, οι ιστορικοί αυτοί τόποι «αλληλεγγύης» μετατρέπονται σε εστίες αμφισβήτησης, διασπάσεων και συγκρούσεων στο εσωτερικό του «κόσμου της αλληλεγγύης».³⁹ Η κυριότητα του χώρου και ο έλεγχος των δραστηριοτήτων που διεξάγονται σε αυτόν παραμένουν κορυφαία διακυβεύματα.

Πολιτικά ζητούμενα: πόσο είναι δυνατή μια «νέα φιλοξενία»;

Ποια είναι τα καθήκοντα της νέας φάσης; Με τον κίνδυνο της υπεραπλούστευσης, θα έλεγα ότι μπροστά στη νέα, πολύ δυναμική κατάσταση, ο χώρος της «αλληλεγγύης στους πρόσφυγες» αναδιατάσσεται. Η κυβέρνηση σπεύδει να μεταφράσει την «αλληλεγγύη στους πρόσφυγες» σε εγχείρημα ένταξης των αιτούντων άσυλο, θέλοντας να προλάβει την αναζωπύρωση των ξενοφοβικών ανακλαστικών και ένα μεγάλο πισωγύρισμα. Πρωτοβουλίες, όπως η ίδρυση του Κοινωνικού Συμβουλίου για τους Πρόσφυγες και η καμπάνια «Καλώς τους» επιδιώκουν την επανενεργοποίηση του ανακλαστικού της «φιλοξενίας», ομολογουμένως σε ένα περιβάλλον γεμάτο αντιφάσεις (π.χ. συμπεριφορές σε κέντρα κράτησης) και καταχρήσεις του όρου «φιλοξενία» (π.χ. το οξύμωρο «κλειστό κέντρο φιλοξενίας», για να περιγραφούν κέντρα στα οποία, έστω για ένα διάστημα, οι πρόσφυγες κρατούνται). Οι πρωτοβουλίες αυτές που αναπτύσσονται στις τοπικές κοινωνίες και επιδιώκουν την εμπλοκή της τοπικής αυτοδιοίκησης στην υποδοχή των προσφύγων, φαίνεται να αναγνωρίζουν τις μεγάλες πολιτικές εκκρεμότητες που δημιούργησε η «προσφυγική κρίση» και σπεύδουν να τις αντιμετωπίσουν με τα διαθέσιμα πολιτισμικά μέσα.

Ο κινηματικός χώρος της «έμπρακτης αλληλεγγύης», από την άλλη πλευρά, εμμένει στο εγχείρημα υπέρβασης της «φιλοξενίας» (ως του μόνου διαθέσιμου ανακλαστικού απέναντι στον στάσιμο πρόσφυγα). Με αφετηρία την προγραμματική αντίθεση του εξισωτικού και διαλογικού περιεχομένου της αυτο-οργάνωσης προς την ιεραρχική (και άρα εξουσιαστική) υποδομή της «φιλοξενίας»⁴⁰ επιδιώκει την ανασηματοδότηση της «αλληλεγγύης» με όρους αυτοδιαχείρισης των προσφύγων. Η διάθεση αναγνώρισης της ετερότητας των προσφύγων ως συνθήκης αυτοπροσδιορισμού τους και κατ' επέκταση πολιτικής τους ενδυνάμωσης μέσα σε ένα εξισωτικό περιβάλλον είναι ισχυρή. Μένει να δούμε, στον βαθμό που πραγματικά θα δοκιμαστεί, τι αποτελέσματα θα έχει. Τι μπορεί να βγάλει η αναμέτρηση της πολιτικής βούλησης με την πολιτισμική αδράνεια, σε όλες αυτές τις προσπάθειες που προγραμματικά προσβλέπουν στην κοινωνική ένταξη των προσφύγων;

Ως ανθρωπολόγος δεν μπορώ να ξεχάσω την καταστατική ανελαστικότητα της «ελληνικής φιλοξενίας» απέναντι στη διαφορά και τη διαχρονική αντοχή του εξομωτικού προσανατολισμού που στις παρούσες συνθήκες προσφέρουν μια «ευκαιρία» σε όσους θέλουν να επενδύσουν στην ξενοφοβία. Τώρα αρχίζουν τα δύσκολα. Η ουσιαστική δοκιμασία για το ελληνικό καθεστώς της διαφορετικότητας δεν είναι το ένα εκατομμύριο προσφύγων και μεταναστών που πέρασαν από τη χώρα, αλλά οι 50.000 που φαίνεται ότι θα μείνουν. Σε αυτό άλλωστε ποντάρει και το αμιγώς ξενοφοβικό κομμάτι του πολιτικού

συστήματος, αν και με δισταγμό λόγω της πρόσφατης εμπειρίας.

Ως πολίτης δεν θα αποφύγω τον πειρασμό να τοποθετηθώ: εύχομαι να οικοδομηθεί πάνω σε πιο σταθερό πολιτικό έδαφος μια νέα «φιλοξενία», που θα προσεγγίζει τον ξένο και την ένταξή του στον οικείο μας κόσμο με άλλους όρους, που θα αφήνει μεγαλύτερα περιθώρια στην αναγνώριση της διαφοράς. Πριν από αρκετά χρόνια, απευθυνόμενος σε συναδέλφους, έγραψα σε αυτό το περιοδικό υπέρ μιας «ευρύχωρης ματιάς», που θα αποδίδει ορατότητα στους «άλλους», «λαμβάνοντας υπόψη και τους δικούς τους όρους», με στόχο να καταστούν ερμηνευτικοί εταίροι «στην ανασυγκρότηση της πολιτείας μας γύρω από νέους τρόπους πολιτικής δράσης και αλληλλόδρασης». Εμμένω στην παραπάνω άποψη. «Πρέπει να μάθουμε να ζούμε με την ετερότητα των “άλλων”».⁴¹

Επιστρέφω στα αρχικά ερωτήματα αυτής της εργασίας. Πόσο βαθιά και μόνιμη είναι η «μεγάλη ανατροπή»; Τι αντοχές έχουν οι συμπεριφορές που αναδείχτηκαν στη διάρκεια της πρώτης φάσης της προσφυγικής κρίσης; Τι ήταν τελικά το «θαύμα της αλληλεγγύης» του 2015; Μια παρένθεση, προϊόν της συγκυρίας, ή κάτι μονιμότερο; Μπορούμε να μιλήσουμε για μια νέα συνείδηση της διαφοράς στις κατευθύνσεις που επαγγέλλονται οι πολιτικοί και ιδεολογικοί πειραματισμοί της εποχής μας; Ή ακόμη και σε άλλες κατευθύνσεις; Θα περιοριστώ στη σύντομη και πραγματικά κοινότοπη απάντηση: ο χρόνος θα δείξει. Ακόμη είναι πολύ νωρίς για να βγάλουμε ασφαλή συμπεράσματα. Αυτό που μπορώ να πω με τη σιγουριά της επιστημονικής μου εμπειρίας είναι ότι τα πολιτισμικά ανακλαστικά αλλάζουν αργά. Όμως *αλλάζουν!*

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Θα ήθελα να ευχαριστήσω τους Έφη Αβδελά, Γιώργο Αγγελόπουλο, Γρηγόρη Ανανάδη, Ράνια Ασρινάκη και Έφη Πλεξουσάκη για τα σχόλιά τους σε μια προγενέστερη εκδοχή του κειμένου. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στην Κατερίνα Ροζάκου για τις πολύτιμες συνομιλίες μας όλον αυτόν τον καιρό. Οι οφειλές μου σε όσες και όσους γενναϊόδωρα με δέχθηκαν και συνομίλησαν μαζί μου στη διάρκεια των πρόσφατων επισκέψεών μου στη Σκάλα Συκαμνιάς είναι μεγάλες. Ελπίζω ότι η ερμηνευτική απόπειρα που παρουσιάζεται εδώ δεν προδίδει το νόημα που αποδίδουν στους λόγους και στις πράξεις τους κατά τη διάρκεια της προσφυγικής κρίσης.
2. Η προσφυγική κρίση απασχολεί όλο και περισσότερο την κοινωνική έρευνα. Για να περιοριστώ στην ανθρωπολογία, θέλω εδώ να επισημάνω τη σημαντική δουλειά των Sarah Green και Κατερίνας Ροζάκου για τη προσφυγική κρίση στην Ελλάδα, καθώς και τις ανθρωπολογικές εργασίες των Maurizio Albahari, Ruben Andersson, Didier Fassin, Heidrun Friese, Raffaella Puggioni και Miriam Tichitin για την προσφυγική κρίση σε άλλες περιοχές της Νότιας Ευρώπης. Ιδιαίτερα θέλω να αναφέρω τη μεγάλη συμβολή της εθνογραφικής μελέτης της Heath Cabot για το άσυλο στην Ελλάδα κατά την πρόσφατη περίοδο (*On the Doorstep of Europe: Asylum and Citizenship in Greece*,

- University of Pennsylvania Press, Φιλαδέλφεια 2013). Για λόγους χώρου η βιβλιογραφική τεκμηρίωση της παρούσας εργασίας περιορίζεται στα απολύτως αναγκαία.
3. Για το θεωρητικό πλαίσιο της προσέγγισής μου βλ. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Τα άχθη της ετερότητας: διαδικασίες διαφοροποίησης στην Ελλάδα του πρώιμου 21ου αιώνα», στο του ίδιου (επιμ.), *Περιπέτειες της ετερότητας: η παραγωγή της πολιτισμικής διαφοράς στη σημερινή Ελλάδα*, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2015 (β' έκδ.), σ. 1-85.
 4. Διεξήγαγα επιτόπια ανθρωπολογική έρευνα στην κοινότητα της Συκαρινιάς για δύο χρόνια, από τον Σεπτέμβριο του 1979 μέχρι τον Ιούνιο του 1981. Σε παλαιότερες δημοσιεύσεις μου, σύμφωνα με πάγια ανθρωπολογική πρακτική, έχω χρησιμοποιήσει το ψευδώνυμο «Μουριά».
 5. Euthymios Papataxiarchis, «Being “There”: At the Front Line of the “European Refugee Crisis”», *Anthropology Today* 32/2 (2016), σ. 5-9, και *αυτ.*, 32/3 (2016), σ. 3-7. Μιλάμε για μια πρώτη προσέγγιση που μπορεί να βοηθήσει να τεθούν πιο ώριμες υποθέσεις εργασίας για μελλοντική διερεύνηση.
 6. Αλλού, στο πλαίσιο μιας «στρατηγικής ουσιοκρατίας», έχω υιοθετήσει μια διαφορετική στάση απέναντι στη λέξη «αλληλεγγύη», χρησιμοποιώντας την εκτός εισαγωγικών. Ο εκλεκτικισμός αυτός συναρτάται κυρίως με το πλαίσιο επικοινωνίας και τις ειδικότερες πολιτικές και επιστημολογικές στοχεύσεις: βλ. Euthymios Papataxiarchis, «Solidarity Unwrapped?: Society Reborn in Austerity», *Social Anthropology* 24/2 (2016), σ. 205-210.
 7. Ενδεικτικά, βλ. Maribel Casas-Cortés / Sebastian Cobarrubias / Nicholas De Genova / Glenda Garelli / Giorgio Grappi / Charles Heller / Sabine Hess κ.ά., «New Keywords: Migration and Borders», *Cultural Studies* 29/1 (2015), σ. 55-87.
 8. Για τη «φιλοξενία», βλ. Παπαταξιάρχης, «Τα άχθη της ετερότητας», *ό.π.*, σ. 1-10. Επίσης, ενδεικτικά βλ. τις σχετικές εργασίες των Juliet Du Boulay, Michael Herzfeld και Sofka Zinovieff. Για μια πρόσφατη προσέγγιση, βλ. Katerina Rozakou, «The Biopolitics of Hospitality in Greece: Humanitarianism and the Management of Refugees», *American Ethnologist* 39/3 (2012), σ. 562-577.
 9. Οι παραπάνω επισημάνσεις συνιστούν το απόσταγμα της εθνογραφικής γραμματείας για την Ελλάδα και αναλύονται διεξοδικά σε μια πλειάδα κειμένων για τη συγγένεια, την εξω-οικιακή κοινωνικότητα, τις ατομικές και συλλογικές ταυτότητες. Για μια επισκόπηση, βλ. Παπαταξιάρχης, «Τα άχθη της ετερότητας», *ό.π.*, σ. 10-25.
 10. Euthymios Papataxiarchis, «La Grèce face à l'altérité», *Ethnologie Française* 35/2 (2005), σ. 203-212.
 11. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Ο αδιανόητος ρατσισμός: η πολιτικοποίηση της «φιλοξενίας» την εποχή της κρίσης», *Σύγχρονα Θέματα* 127 (2014), σ. 46-62.
 12. Ευθύμιος Παπαταξιάρχης, «Στην άκρη του βλέμματος: η κρίση της «φιλοξενίας» την εποχή των διαπερατών συνόρων», *Σύγχρονα Θέματα* 107 (2009), σ. 67-74.
 13. Για τα ποσοτικά χαρακτηριστικά της προσφυγικής κρίσης ιδιαίτερα χρήσιμοι είναι οι πίνακες με λεπτομερή στοιχεία που σε τακτική βάση δημοσιοποιεί στην ιστοσελίδα της η Ύπατη Αρμοστεία: UNHRC Information Sharing Portal, <https://www.data.unhcr.org/mediterranean>. Επίσης, βλ. International Organization for Migration (IOM), «Mixed Migration Flows in the Mediterranean and Beyond: Compilation of Available Data and Information (Reporting Period 2015)», https://www.iom.int/sites/default/files/situation_reports/file/IOM-Mixed-Migration-Flows-Mediterranean-and-Beyond-14-January-2016.pdf.
 14. Μια σχετικά πρόσφατη έρευνα της Ύπατης Αρμοστείας με 245 Σύριους πρόσφυγες στην Ελλάδα έδειξε ότι 90.8% των ερωτηθέντων δήλωσαν ότι επιθυμούν να ζητήσουν άσυλο κάπου αλλού στην ΕΕ: UNHCR, «Syrian Refugee Arrivals in Greece: Preliminary Questionnaire Findings», Απρ.-Σεπτ. 2015, <https://data.unhcr.org/mediterranean/download.php?id=248>.
 15. Για ένα συνοπτικό αλλά ακριβές χρονικό, βλ. ACAPS, *The Balkan Migrant Crisis: An Introduction*, Ιανουάριος 2016, https://www.google.gr/?gws_rd=ssl#q=ACAPS+Balkan+Migrant+Crisis.
 16. Βλ. Κατερίνα Ροζάκου, «Το πέρασμα της Λέσβου: κρίση, ανθρωπιστική διακυβέρνηση και αλληλεγγύη», *Σύγχρονα Θέματα* 130/1 (2015), σ. 13-16.
 17. Για μια κριτική προσέγγιση της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης», δηλαδή της «οικουμενικής διακυβέρνησης της ανθρωπότητας» που έχει ως στόχο «να σώσει ζωές, να βελτιώσει welfare, και να μειώσει τον πόνο των πιο ευάλωτων πληθυσμών στον κόσμο», μέσα από ερωτήματα του τύπου «ποιος κυβερνά», «με ποιες τεχνικές ελέγχου» και «με ποια εξουσία», βλ. Michael N. Barnett, «Humanitarian Governance», *Annual Review of Political Science* 16 (2013), σ. 379-398. Επίσης, βλ. Didier Fassin / Mariella Pandolfi (επιμ.), *Contemporary States of Emergency: the Politics of Military and Humanitarian Interventions*, Zone Books, Ν. Υόρκη 2010.
 18. Ως προς την παρέμβαση της ΥΑ και άλλων διεθνών οργανώσεων η σύγκριση με τον σημαντικότερο ευρωπαϊκό σταθμό της «οδού της Κεντρικής Μεσογείου», τη Λαμπεντούζα, είναι ενδιαφέρουσα: βλ. Maurizio Albahari, *Crimes of Peace: Mediterranean Migrations at the World's Deadliest Border*, University of Pennsylvania Press, 2015.
 19. Τα οικονομικά της «ανθρωπιστικής διακυβέρνησης» και η πολιτική της ΕΕ να χρησιμοποιεί τις διακρατικές οργανώσεις και τις ΜΚΟ αντί του ελληνικού κράτους ως βασικούς αποδέκτες των ευρωπαϊκών πόρων που διατέθηκαν για το προσφυγικό, αποτελούν κορυφαίο πολιτικό ζήτημα που δεν μπορώ εδώ να εξετάσω διεξοδικά.
 20. Ο ακριβής αριθμός των ΜΚΟ και των κινήσεων υποστήριξης των προσφύγων στο Facebook και αλλού δεν είναι σαφής. Οι μέχρι τώρα ημι-επίσημοι υπολογισμοί υπολείπονται του πραγματικού αριθμού, ιδιαίτερα αν λάβουμε υπόψη μας κινήσεις που δεν απέκτησαν σταθερή υπόσταση στον χώρο, αλλά εκλεκτικά συνεργάστηκαν με τα διάφορα camps.
 21. Για τη Λέσβο, βλ. Ροζάκου, «Το πέρασμα της Λέσβου», *ό.π.*, και Katerina Rozakou, «Socialities of Solidarity: Revisiting the Gift Taboo in Times of Crises», *Social Anthropology* 24 (2016), σ. 185-199. Επίσης, βλ. Katerina Stefatos / Dimitris Papadopoulos / Chloe Howe Haralambous, «Notes From The Border: Refugee Lives and Necropolitics In The Aegean, August-November 2015», *Journal of Modern Greek Studies* (Occasional Paper 8), σ. 1-16, καθώς και τις συμβολές στο Σεβαστή Τρουμπέτα (επιμ.), *Το προσφυγικό και μεταναστευτικό ζήτημα: διαβάσεις και μελέτες συνόρων*, Παπαζήσης, Αθήνα 2012.
 22. Για το προφίλ των προσφύγων από τη Συρία, βλ. UNHCR, «Syrian Refugee Arrivals in Greece», *ό.π.*
 23. Για μια πρώιμη διερώτηση πάνω στις κατηγορίες «μετανάστης» και «πρόσφυγας», βλ. Effie Voutira, «Pontic Greeks Today: Migrants or Refugees?», *Journal of Refugee Studies* 4/4 (1991), σ. 400-420. Επίσης, βλ. τις συμβολές στο ειδικό τεύχος των *Σύγχρονων Θεμάτων* 107 (2009) με θέμα «Η πρόκληση της μεταναστευσης». Για μια πρόσφατη κριτική της διαφοροποίησης αυτών των εννοιών βλ. την ανακοίνωση του Ανταρτιστικού Παρατηρητηρίου του Πανεπιστημίου Αιγαίου στις 16 Νοεμβρίου 2015, <http://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/politiki/diahorismos-anamesa-se-prosfyges-kai-metanastes-diafonei>.

24. Για μια εξαιρετική μαρτυρία του προσφυγικού ταξιδιού από έναν ιρανό πρόσφυγα που έγινε ανθρωπολόγος, βλ. Shahram Khosravi, *“Illegal” Traveller: An Auto-Ethnography of Borders*, Palgrave Macmillan, 2010.
25. Ο ανθρωπιστικός λόγος έχει γίνει αντικείμενο διεξοδικής ανθρωπολογικής αποτίμησης. Από την πλούσια βιβλιογραφία ενδεικτικά ξεχωρίζω δύο κλασικά κείμενα: Liisa H. Malkki, «Speechless Emissaries: Refugees, Humanitarianism, and Dehistoricization», *Cultural Anthropology* 11/3 (1996), σ. 377-404, και Didier Fassin, *Humanitarian Reason: A Moral History of the Present*, University of California Press, Μπέρκλεϊ 2011.
26. Στην κατανόηση της έννοιας της «ανθρωπιάς» έχει συμβάλει καθοριστικά η εθνογραφική μελέτη των αξιών της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας από τους John Campbell, Juliet Du Boulay και Michael Herzfeld.
27. Για μια συστηματική αναφορά στη διαφορετική μεταχείριση των Σύριων σε σχέση με τους υπόλοιπους πρόσφυγες, βλ. Integrated Regional Information Networks (IRIN), «The Humanitarian Caste System?», <http://newirin.irinnews.org/the-humanitarian-caste-system/>.
28. Για την αλληλεγγύη την περίοδο της κρίσης ενδεικτικά βλ. Theodore Rakopoulos, «The Solidarity Economy in the Greek Crisis: Movementality, Economic Democracy and Social Reproductions», στο Keith Hart (επιμ.), *Economy for and against Democracy*, Berghahn, Λονδίνο 2015, σ. 161-181. Επίσης, βλ. Phaedra Douzina-Bakalaki, «Volunteering Mothers: Engaging the Crisis at a Soup Kitchen in Northern Greece», *Anthropology Matters* 17/1 (2016), καθώς και τις συμβολές των Heath Cabot, Κατερίνας Ροζάκου και Δημήτριου Θεοδοσόπουλου στο πρόσφατο αφιέρωμα του *Social Anthropology* 24/2 (2016), το οποίο επιμελείται ο Θεόδωρος Ρακόπουλος.
29. Βλ. Georgios Agelopoulos, «To Whom Are the Greeks Bearing Gifts? Aspects of the Refugee Crisis in Greece», *Irish Journal of Anthropology* 18/2 (2015), σ. 9-11.
30. Βλ. Παπαταξιάρχης, «Ο αδιανόητος ρατσισμός», *ό.π.*
31. Η ανακοίνωση των φορέων της Συκαμνιάς δημοσιοποιήθηκε στο τέλος Αυγούστου· βλ. Στρατής Μπαλάσκας, «Η Συκαμνιά εκπέμπει SOS», *Εμπρός*, 22.8.2015.
32. Για τη σύγκυση των πολλαπλών νοημάτων της «αλληλεγγύης» και κυρίως για την ώσμωση ανάμεσα στην πολιτικο-ιδεολογική και θρησκευτικο-ανθρωπιστική της εκδοχή βλ. Dimitrios Theodoropoulos, «Philanthropy or Solidarity? Ethical Dilemmas About Humanitarianism in Crisis Afflicted Greece», *Social Anthropology* 24/2 (2016), σ. 167-184. Για την εθνογραφική διερεύνηση της ρητορικής της φιλανθρωπίας σε μια συλλογικότητα της Θεσσαλονίκης την περίοδο της κρίσης, βλ. Alexandra Bakalaki, «On the Ambiguities of Altruism and the Domestication of Emotions», *Historein* 8 (2008), σ. 83-93.
33. Πρέπει να τονιστεί ότι η ΥΑ χρησιμοποιεί τον όρο «αλληλεγγύη» εννοώντας τη διακρατική συνεργασία και συμπαράσταση στην αντιμετώπιση της προσφυγικής κρίσης.
34. Βλ. αρνητικά παραδείγματα αμιγώς τουριστικών περιοχών της Λέσβου, όπως ο Μόλυβος, και άλλων νησιών, όπως η Κως.
35. Το μοτίβο του «μαθήματος» στο οποίο παρέπεμπε ο τίτλος του δελτίου ειδήσεων των 8 του MEGA στις 20.10.2015 προέρχεται βέβαια από τη «φιλοξενία», μόνο που σε αυτή την περίπτωση αποδέκτες του μαθήματος δεν είναι οι πρόσφυγες αλλά οι ευρωπαίοι συμπολίτες μας, <http://www.megatv.com/megagegonota/summary.asp?catid=27383&subid=2&rubid=35229409>. Στην ίδια λογική κινείται και η τοποθέτηση του προέδρου της Δημοκρατίας, κατά τη διάρκεια της επίσκεψής του στη Σκάλα στις 8.11.2015, για τον ελληνικό λαό που δίνει «το δικό του μάθημα στους λαούς της Ευρώπης», <http://www.lesvosnews.net/articles/news-categories/koinonia/otan-payloroylos-synantismia-aro-tis-giagiades-tis-sykamniias>. Στη σχετική συνέντευξη των τριών ηλικιωμένων γυναικών στο MEGA, η Ε.Μ. λέει χαρακτηριστικά: «Κλαίνε οι μανάδες και κλαίμε κι εμείς μαζί».
36. Νομίζω ότι η ποσοτική έρευνα την οποία διεξήγαγε η Public Issue για λογαριασμό της «διαNEΟσις» σε ένα πανελλαδικό δείγμα 1220 ατόμων, τον Φεβρουάριο του 2016, σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώνει τις εθνογραφικές μου διαπιστώσεις. Ενδεικτικά, το 66% των ερωτωμένων δεν επιθυμούν να κλείσει η Ελλάδα τα σύνορά της και συμφωνούν με την άποψη ότι «οι πρόσφυγες θα μπορούσαν να ενσωματωθούν στην ελληνική κοινωνία», ενώ το 67% δηλώνει θετικά συναισθήματα για τους πρόσφυγες, με κυρίαρχο (38%) το συναίσθημα της «συμπόνιας». Από την άλλη, ένα 53% θέλουν να δεχτεί η χώρα λιγότερους από 10.000 πρόσφυγες για εγκατάσταση· βλ. <http://www.dianeosis.org/2016/02/oi-ellines-kai-to-prosfygiko-provlima/>.
37. Για μια χαρακτηριστική κριτική των διακυμάνσεων της ευρωπαϊκής πολιτικής της «(α)φιλοξενίας», βλ. Michel Feher, «The Critical State of the Union, Introductory Note», *Near Futures Online* 1, «Europe at a Crossroads» (Μάρτιος 2016), <http://nearfuturesonline.org/the-critical-state-of-the-union/>.
38. Τα συγκριτικά δεδομένα είναι εντυπωσιακά. Σύμφωνα με τα στοιχεία της ΥΑ, ο μέσος αριθμός ημερήσιων αφίξεων στη Λέσβο έπεσε από τους 3.447 πρόσφυγες τον Νοέμβριο του 2015 στους περίπου 16 πρόσφυγες τον Μάιο του 2016.
39. Βλ. την πρόσφατη αναθέρμανση της συζήτησης για τον «ύποπτο ρόλο» των ΜΚΟ και των «αλληλέγγυων», καθώς και τις μετωπικές χρήσεις αυτής της κριτικής.
40. Για μια ανάλυση της ιστορικής αυτής αντιπαράθεσης ανάμεσα στην εξισωτική «αλληλεγγύη» και την ιεραρχική «φιλοξενία» βλ. Rozakou, «The Biopolitics of Hospitality in Greece», *ό.π.*
41. Βλ. Παπαταξιάρχης, «Στην άκρη του βλέμματος», *ό.π.*, σ. 74.